

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ
ΚΥΠΡΟΥ {2005-2014}. ΜΕΛΕΤΗ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ.»**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ: Στρούθου Νικόλας

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Δρ. Τάσος Παναγόπουλος

ΠΑΤΡΑ, 2017

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ABSTARCT.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	6
1.1 Ορισμός του τουρισμού.....	6
1.2 Ο τουρισμός στην Κύπρο.....	8
1.3 Υφιστάμενη κατάσταση: προσφορά – ζήτηση.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	14
2.1 Τουριστική πολιτική.....	14
2.1.1 Προτεινόμενες στρατηγικές.....	16
2.1.2 Παροχή κινήτρων.....	19
2.1.3 Μεγάλες επενδύσεις.....	21
2.1.4 Στρατηγικές δράσεις.....	23
2.2 Η πολιτική αστάθεια ως παράγοντας διαμόρφωσης της τουριστικής ζήτησης.....	26
2.2.1 Οικονομική κρίση και τουρισμός.....	29
2.3 Η διάθρωση του κυπριακού τουρισμού και οι παθογένειες του.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	39
3.1 Επιπτώσεις της τουριστικής πολιτικής-τραπεζικό σύστημα.....	39
3.1.1 Το τραπεζικό σύστημα της Κύπρου.....	39
3.1.2 Τραπεζικές χορήγησης.....	43
3.2 Προοπτικές τραπεζικού κλάδου.....	51
Κεφάλαιο 4.....	54
4.1 Μεθοδολογία έρευνας.....	54
4.2 Αποτελέσματα έρευνας.....	54
Συμπεράσματα.....	61
Βιβλιογραφία.....	62
Παράρτημα.....	65

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ακόλουθη εργασία αποτελεί μια προσπάθεια προσδιορισμού των ιδιαιτεροτήτων του κυπριακού τουρισμού. Γίνεται αναφορά για τις ιδιαιτερότητες που τον συνοδεύουν, τα αναπτυξιακά έργα και η στρατηγική που απαιτείται σε αυτά να ακολουθηθεί. Τα παραπάνω σε μια ιδιαίτερη κατάσταση, την είσοδο το 2012 της Κύπρου στο μνημόνιο και το κούρεμα καταθέσεων από τις κυπριακές τράπεζες. Η εργασία αποτελεί μια ανάλυση των παραπάνω δεδομένων και στοιχείων των επιπτώσεων αυτών πάνω στο τουριστικό προϊόν της Κύπρου.

ABSTARCT

The following operation is an effort to identify the Cyprus tourism peculiarities. Reference is made to the specificities accompanying, development projects and the strategy required of them to follow. The earlier in a particular state entry in 2012 of Cyprus in the memorandum and the deposit haircut on Cypriot banks. The work is an analysis of the above data and information of this impact on the tourist product of Cyprus.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια προσδιορισμού της οικονομικής συγκυρίας για τον κυπριακό τουρισμό μέσα από την επίδραση που μετέφερε η κρίση στον τραπεζικό κλάδο και επιλογή περιοριστικών πολιτικών που επιβλήθηκαν στο κυπριακό κράτος.

Στο πρώτο μέρος της εργασία αρχικά γίνεται μια προσπάθεια να οριστεί η έννοια του τουρισμού. Ακολούθως διενεργείται μια ανάλυση των χαρακτηριστικών και των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει ο κυπριακός τουρισμός (έδαφος, κλίμα κλπ.). Εν συνέχεια πραγματοποιείται μια προσπάθεια προσδιορισμού της προσφοράς και της ζήτησης που διέπει τον κυπριακό τουρισμό, μέσα από την παρουσίαση μελετών αναφέρεται η σημασία του ανταγωνισμού που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια για το προϊόν του. Ακόμα σε αυτήν την ενότητα παρουσιάζονται και ζητήματα-δυσκολίες που αναμένονται και καλείται να αντιμετωπίσει η Κύπρος όσων αφορά το τουριστικό της προϊόν.

Στην επόμενη ενότητα γίνεται μια παρουσίαση της κυπριακή τουριστική πολιτική, η οποία εκφράζεται κατά κύριο λόγο μέσα από δράσης του ΚΟΤ. Η δημιουργία μεγάλων αναπτυξιακών έργων, οι έρευνες σε ειδικά προϊόντα και η ανάγκη που έχει προκύψει για την δημιουργία αναπτυξιακών προϊόντων αποτελούν βασικά στοιχεία αυτών των πολιτικών.

Επίσης σημαντικές είναι και οι κυβερνητικές πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση, τόσο μέσα από τον θεσμικό της ρόλο όσο και από τις παροχές κίνητρων για την ενασχόληση με τον τουρισμό. Ακόμα δεν θα μπορούσε να μην γίνει αναφορά στην πολιτική αστάθεια που αναπόφευκτα διαμορφώνεται στην τουριστική ζήτηση και ειδικότερα μετά την οικονομική κρίση που βίωσε η Κύπρος. Αλλά και τις προοπτικές που μπορεί να αποφέρει ο τουρισμός για την έξοδο από αυτήν. Εν συνεχεία προσδιορίζεται η διόρθωση του κυπριακού τουρισμού.

Το επόμενο κεφάλαιο αναφέρετε στην κατάσταση των τραπεζών, αρχικά γίνεται επισκόπηση στο τραπεζικό σύστημα της Κύπρου, μέσα από την παρουσίαση των χαρακτηριστικών και των ιδιαιτεροτήτων που το προσδιορίζουν. Ακόμα παρουσιάζονται σημαντικά στατιστικά δεδομένα για μια καλύτερη επισκόπηση και

παρουσίαση της κατάστασης του. Επίσης αναλύεται η τραπεζική επιχορήγηση που παρέχεται προς τις επιχειρήσεις του τουρισμού και ειδικότερα μετά την ένταξη τους σε μνημονικές πολιτικές από τα τέλη του 2012. Τέλος σε αυτή την ενότητα προσδιορίζονται προοπτικές να αναλύσεις για τον τραπεζικό κυπριακό κλάδο.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της ερευνητικής προσπάθειας που αφορά τις επιδράσεις των μνημονικών πολιτών στον τραπεζικό κλάδο και την επέκταση αυτών στον τουριστικό τομέα, μέσα από τις δανειοδοτήσεις που παρέχει ειδικότερα στον τουρισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1 Ορισμός του τουρισμού.

Ξεκινώντας από ένα βασικό ερώτημα στο οποίο πρέπει να δώσουμε απάντηση και αυτό είναι τι ακριβώς είναι ο τουρισμός. Η πολυπλοκότητα και οι πολλές διαστάσεις που τον περιβάλλουν και επιδρούν πάνω του μέσα από μια τεράστια σύνθεση των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων, δεν έχει δώσει την δυνατότητα ακόμα να δοθεί ένα ορισμός, αποδεκτός απ' όλους, για το τι είναι ο τουρισμός.

Λόγο αυτού του κενού έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να περιγραφεί ο τουρισμός. Η ρίζα της λέξης τουρισμός προέρχεται από την Γαλλική “Tour” που αποδίδεται ως γύρος και από την Αγγλική «Touring» η οποία περιγράφει την επίσκεψη ανθρώπινων ομάδων σε περιοχές με αξιοθέατα. Σε αναφορές του ο Ηγουμενάκης τονίζει την αξιόλογη πρώτη προσπάθεια ορισμού του τουρισμού η οποία ήταν αυτή των Hunziker και Krapf και είχε να κάνει με την άποψη ότι ο τουρισμός είναι «το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού σ' ένα προορισμό και τη διαμονή μη μόνιμων κατοίκων σ' αυτόν εφόσον δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή και δε συνδέονται με οποιαδήποτε κερδοσκοπική δραστηριότητα». (Ηγουμενάκης, Ν., Κραβαρίτης, Κ. & Λύτρας, Π. 1999).

Επίσης, ο ίδιος αναφέρει ότι «αν εξεταστεί προσεκτικά ο τουρισμός θα διαπιστωθεί ότι αποτελεί ένα συνδυασμό δραστηριοτήτων, προϊόντων και παραγωγικών μονάδων που προσφέρει μια τουριστική εμπειρία σε μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων που φεύγουν προσωρινά από τον τόπο μόνιμης διαμονής τους και ταξιδεύουν σε κάποιο τουριστικό προορισμό για να ικανοποιήσουν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες που όμως δεν είναι πάντα ανάγκες ή επιθυμίες ξεκούρασης, ψυχαγωγίας, διασκέδασης κλπ. Ο τουρισμός δηλαδή περιλαμβάνει όλους τους προμηθευτές τουριστικών προϊόντων αλλά ταυτόχρονα κι εκείνους που σε καμία περίπτωση δε μπορούν να χαρακτηριστούν σαν τέτοιοι πλην όμως τα προϊόντα που προσφέρουν είναι λίγο – πολύ απαραίτητα στους τουρίστες κατά τη διάρκεια της πρόσκαιρης και βραχυχρόνιας διαμονής τους σ' ένα τουριστικό προορισμό ή ακόμα

κατά τη μετακίνησή τους από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους στον τουριστικό προορισμό της επιλογής τους και αντίστροφα».

Ένας άλλος ορισμός έρχεται από τη Διεθνή Ακαδημία Τουρισμού (Α.Ι.Τ.) η οποία θεωρεί ότι «ο τουρισμός είναι το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν απ' αυτές που προκαλούνται από την εξωτερίκευση και πραγματοποίησή του σε διάφορους βαθμούς και ένταση, σε κάθε άτομο αδρανούντος πόθου και απόδρασης».

Το 1937 σε αναφορά της Κοινωνίας των Εθνών, προσδιορίζεται ότι τουρίστας είναι εκείνο το άτομο που ταξιδεύει για πάνω από μια μέρα σε τόπο διαφορετικό από αυτό που διαμένει μόνιμα.

Ακόμη, προσδιορίζουν τον τουρισμό ως την πρόσκαιρη διακίνηση ατόμων από το γεωγραφικό περιβάλλον της μόνιμης διαμονής σε άλλο, με απώτερο σκοπό την ψυχική ευχαρίστηση. (Ρούπας, Β.,1993) σελ.7).

Ο Καλφιώτης πιστεύει ότι τουρισμός είναι η μετακίνηση των ατόμων που προάγει την κατανάλωση τουριστικών προϊόντων. Παρ' όλα αυτά ο τουρισμός σήμερα είναι μια από τις σημαντικότερες και μεγαλύτερες βιομηχανίες του σύγχρονου κόσμου, βιομηχανία που προσδιορίζεται πια από τεράστια δυναμική. Αντίστοιχα, όπως και στους υπόλοιπους οικονομικούς κλάδους έτσι και τον τουρισμό η δυναμική, η ανάπτυξη και η εξέλιξη είναι αυστηρά καθορημένη από την προσφορά και τη ζήτηση που διακρίνει τον κλάδο. Αυτός είναι και ο λόγος που σε επόμενη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου ασχολούμαστε ακριβώς με αυτό το κομμάτι του τουρισμού. (Καλφιώτης, Σ.,1976).

1.2 Ο τουρισμός στην Κύπρο.

Η Κύπρος είναι ένα ποικιλόμορφο νησί με τουριστικά ανεπτυγμένο παραλιακό μέτωπο. Έχει πλούσια ιστορία και παράδοση, αρχαιολογικούς χώρους, πολιτιστικά και θρησκευτικά μνημεία. Διαθέτει πλούσια χλωρίδα και πανίδα με μεγάλο αριθμό ενδημικών ειδών.

Η Κύπρος έχει πρωτεύουσα την Λευκωσία και χωρίζεται σε έξι επαρχίες, αυτής της Λευκωσίας, της Λάρνακας, της Πάφου, της Αμμόχωστου, της Λεμεσού και της Κερύνειας. Η επαρχία της Κερύνειας βρίσκεται υπό Τούρκικη κατοχή, όπως επίσης και σημαντικό τμήμα των επαρχιών της Λευκωσίας, της Λάρνακας και το μεγαλύτερο μέρος της επαρχίας της Αμμοχώστου.

Το περιβάλλον της Κύπρου επηρεάστηκε σημαντικά μέσα στις χιλιετίες που ακολούθησαν την εμφάνιση των πρώτων πολιτισμών στο νησί, πριν περίπου 9.000 χρόνια. Το 50% της ολικής έκτασης της Κύπρου καλύπτεται από φυσική βλάστηση και η δασώδης έκταση της εντοπίζεται κυρίως σε δυο οροσειρές, του Τροόδου και του Πενταδάκτυλου, καλύπτοντας περίπου το 17% της συνολικής έκτασης της Κύπρου.

Στην Κύπρο ο τουρίστας ανακαλύπτει τον ολοκληρωμένο τουριστικό προορισμό, τη σύγχρονη τουριστική υποδομή, τις σαγηνευτικές παραλίες, τα δροσερά δάση, τις εύοσμες κατάσπαρτες με αμπελώνες και ελαιώνες βουνοπλαγιές και τις κατάφυτες με εσπεριδοειδή πεδιάδες.

Η Κύπρος, λόγω της καταλληλότητας του προϊόντος της, της γεωγραφικής της θέσης και των κλιματολογικών της συνθηκών, έχει τη δυνατότητα να εξυπηρετήσει ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, αλλά παράλληλα να εμπλουτίσει με τα ειδικά προϊόντα που διαθέτει την τουριστική εμπειρία των περιηγητών που έρχονται στο νησί για τον ήλιο και τη θάλασσα.

Με βάση την στρατηγική τουρισμού, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, όπως συνέδρια και τουρισμός κινήτρων, πολιτιστικός τουρισμός, αθλητικός τουρισμός, περιπατητικός και ποδηλατικός τουρισμός, κρουαζιέρες.

Ιδιαίτερα στα θέματα του πολιτιστικού τουρισμού η Κύπρος έχει να αναδείξει μοναδικά χαρακτηριστικά και αξιοθέατα που οφείλονται στην ιστορία της των 11 χιλιετιών και στη θέση της στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων.

Ο τουρισμός στην Κύπρο άρχισε να αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς στις αρχές της δεκαετίας του 1960, μετά την διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της από το Ηνωμένο Βασίλειο, λειτουργώντας ως κινητήριο δύναμη στον οικονομικό τομέα. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του Κυπριακού Οργανισμού Τουρισμού, το 1960 ξεκίνησε η ανοδική πορεία στην άφιξη τουριστών στο νησί, η οποία ανακόπηκε το 1964 λόγω των κοινοτικών αναταραχών. Το 1967 τα επίπεδα του τουρισμού μετά από σχετική ανάκαμψη, άγγιζαν αυτά του 1964 με τις αφίξεις των τουριστών το 1973 να φτάνουν περίπου τις 264.000. Συνεπακόλουθα, η ραγδαία αύξηση της τουριστικής κίνησης ανακόπτεται για δεύτερη φορά, λόγω της Τουρκικής εισβολής, μειώνοντας τις αφίξεις των τουριστών σε ποσοστό 43% (δηλαδή 150.000) το 1974 και κατά 69% (δηλαδή 48.000) το 1975. Όσο αναφορά τις παραλιακές πόλεις Αμμοχώστου και Κερύνειας, οι οποίες είχαν υπό τον έλεγχο τους περίπου το 58% της συνολικής τουριστικής δυναμικότητας του νησιού, χάθηκαν με την Τουρκική εισβολή του 1947, με την ταυτόχρονη κατοχή του 40% του βόρειου τμήματος της και το 70% σχεδόν της ξενοδοχειακής της υποδομής.

Μετά το 1975 σημειώνεται άνοδος με μια μικρή μείωση το 1991 και το 1996 αντίστοιχα, λόγω των διαταραχών που σημειώθηκαν το 1996 με την παγκόσμια πορεία διαμαρτυρίας των μοτοσικλετιστών στην Κύπρο και των μοιραίων αποτελεσμάτων της. Μετά το 1996, οι αφίξεις τουριστών σημειώνουν άνοδο πλησιάζοντας τα 2,7 εκατομμύρια άτομα ετησίως. (*Sharply R.,2000*).

Από το 2002 και έπειτα επετεύχθη η ανοικοδόμηση της τουριστικής βιομηχανίας της Κύπρου, μετά από συστηματικές προσπάθειες της Κυπριακής Κυβέρνησης.

Γενικά όμως η ανάπτυξη του τουρισμού είχε ευεργετικές επιπτώσεις στην Κύπρο και τη βοήθησε να ορθοποδήσει, ειδικά μετά την τουρκική εισβολή. Η κυβέρνηση λαμβάνει πολλά μέτρα για τη διατήρηση και την αύξηση του τουρισμού όπως είναι για παράδειγμα η προώθηση του αγροτουρισμού, η ποιοτική αναβάθμιση των ξενοδοχειακών και άλλων τουριστικών εγκαταστάσεων και η παροχή κινήτρων στους ξενοδόχους.

Ο τουρισμός είναι ένας από τους σημαντικότερους τομείς της Κυπριακής οικονομίας, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ότι η διαχρονική πορεία του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Κύπρου συμπίπτει με τη διαχρονική πορεία του προϊόντος του τομέα Ξενοδοχεία - Εστιατόρια. Επομένως, δεν είναι υπερβολικό να ισχυριστεί κανείς ότι η παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της Κυπριακής οικονομίας σε μεγάλο βαθμό αντανακλά την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα του τουριστικού της προϊόντος. Με απλά λόγια, στο βαθμό που ο τουρισμός "πληρώνει" για τις εισαγωγές μας, χαμηλή ανταγωνιστικότητα του τομέα του τουρισμού σημαίνει μικρότερο μερίδιο της Κύπρου από το παγκόσμιο προϊόν.

Η Κύπρος είναι σήμερα μια αναπτυσσόμενη τουριστικά χώρα ενώ γειτονικές της χώρες, όπως η Τουρκία και η Αίγυπτος, ίσως έχουν ακόμη πολύ μεγάλα περιθώρια τουριστικής ανάπτυξης. Στο βαθμό που οι χώρες αυτές προσφέρουν τουριστικά πακέτα που είναι υποκατάστατα του Κυπριακού, ο τομέας του τουρισμού στην Κύπρο θα αντιμετωπίζει συνεχώς αυξανόμενο ανταγωνισμό και χρειάζεται να αυξήσει την παραγωγικότητά του.

1.3 Υφιστάμενη κατάσταση: προσφορά – ζήτηση.

Η θέση της Κύπρου στο ανατολικότερο σημείο της Μεσογείου την κάνει ένα φυσικό σημείο αφετηρίας για ταξίδια στην εκπληκτικά ποικιλόμορφη αυτή περιοχή. Σε ολόκληρη τη διάρκεια του χρόνου ακτοπλοϊκές εταιρείες με έδρα το νησί μεταφέρουν Κύπριους και ξένους στο μεγαλείο της αρχαίας Αιγύπτου, στα αξιοθέατα του Ισραήλ και του Λιβάνου και, ασφαλώς, στα ελληνικά νησιά. Κάθε χρόνο φεύγουν γύρω στις 800 «μίνι κρουαζιέρες» αυτού του είδους από το λιμάνι της Λεμεσού, ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια κρουαζιέρων της Μεσογείου, μεταφέροντας περίπου 250.000 επιβάτες.

Πολλά διεθνή κρουαζιερόπλοια χρησιμοποιούν την Κύπρο ως κύριο σταθμό στα διεθνή ευρωπαϊκά και μεσογειακά δρομολόγια τους. Κάθε χρόνο πάνω από 30 από τα καλύτερα διεθνή κρουαζιερόπλοια πραγματοποιούν περισσότερους από 80 σταθμούς στα λιμάνια της Λεμεσού και της Λάρνακας μεταφέροντας άνω των 100.000 επιβατών οι οποίοι επισκέπτονται τα σπουδαιότερα αξιοθέατα της Κύπρου.

Η Κύπρος έχει να αντιμετωπίσει πολύ σκληρό συναγωνισμό από φθηνότερους προορισμούς, κυρίως εκτός Ε.Ε., και έχουν καλύτερο κλίμα τον χειμώνα. Έντονος ανταγωνισμός όμως υπάρχει και από μακρινούς προορισμούς, οι οποίοι ωφελούνται κυρίως λόγω της ισοτιμίας που υπάρχει μεταξύ της στερλίνας και του δολαρίου. (*Sharply R., 2000*).

Σύμφωνα και με τα αποτελέσματα από τις έρευνες πεδίου ο ανταγωνισμός είναι ιδιαίτερα αυξημένος τα τελευταία χρόνια. Οι γειτονικές χώρες έχουν αναπτύξει με πολύ γρήγορους ρυθμούς το τουριστικό τους προϊόν και έχουν βελτιωθεί σημαντικά. Ως αποτέλεσμα οι περισσότερες γειτονικές μας χώρες μπορούν πλέον να προσφέρουν καλό καιρό, ήλιο και θάλασσα για μεγάλο χρονικό διάστημα συνδυάζοντας τα με καλές ξενοδοχειακές μονάδες, σε τιμές χαμηλότερες από της Κύπρου. Αυτό λόγω του συγκριτικού πλεονεκτήματος από το φθηνό εργατικό κόστος, που επιτρέπει την προσφορά χαμηλότερων τιμών σε καταλύματα, ενώ προσφέρουν τις ίδιες ή καλύτερες υπηρεσίες. Σήμερα οι κυριότεροι ανταγωνιστές της Κύπρου στην Βρετανική αγορά είναι οι υπόλοιπες χώρες της Μεσογείου οι οποίες παρουσιάζουν τα ίδια περίπου χαρακτηριστικά. Παρ' όλα αυτά αναγνωρίζεται ότι η Κύπρος προσφέρει καλύτερο «value for money», παρά το γεγονός ότι είναι ακριβώς

προορισμός, ενώ προσφέρει πολύ ψηλότερο επίπεδο διαμονής και εξυπηρέτησης, κάτι όμως που τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να προσφέρουν και οι ανταγωνιστές.

Το τουριστικό προϊόν της Πάφου και Κύπρου έχει να αντιμετωπίσει συσσωρευμένα προβλήματα και αδυναμίες, μεταξύ άλλων, όπως η μονοδιάστατη ανάπτυξη και τυποποίησή του, η καταπόνηση του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής ταυτότητας, τα κρούσματα παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς -ποιότητας, το ψηλό λειτουργικό κόστος, η εποχικότητα, η εξάρτηση από ορισμένους οργανωτές ταξιδιών και γεωγραφικές αγορές, η ανεπάρκεια σε αεροπορική διασύνδεση, η ανεπάρκεια των έργων υποδομής, διευκολύνσεων και άλλα. Η εξέλιξη του τουριστικού τομέα βρίσκεται στα χέρια τόσο του ιδιωτικού όσο και δημόσιου τομέα και ο συντονισμός των εταίρων στα πλαίσια ενός μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδίου είναι επιβεβλημένος, για τη διασφάλιση της σταθεροποίησης και της πιθανής επιτυχίας του τουρισμού.

Το τουριστικό προϊόν το οποίο προσφέρει ένας προορισμός καθορίζει και το είδος της τουριστικής πελατείας. Η επιτυχία ή αποτυχία του τουριστικού προορισμού στη διεθνή τουριστική αγορά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ευρύτητα και την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος που προσφέρει. Μέσα στις συνθήκες έντονου ανταγωνισμού που έχουν διαμορφωθεί στη διεθνή αρένα κερδίζει τον προίον εκείνο, το οποίο ανταποκρίνεται και ικανοποιεί στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τις ανάγκες και απαιτήσεις της πελατείας στην οποία απευθύνεται ο προορισμός.

Η αντιμετώπιση των συνθηκών ανταγωνισμού επιβάλλει ο προορισμός να αξιοποιεί το συγκριτικό πλεονέκτημα που διαθέτει και να διαμορφώνει το κατάλληλο προϊόν το οποίο θα του επιτρέψει να προσελκύσει τα επιθυμητά τμήματα της τουριστικής πελατείας.

Η Κύπρος ως ένας νησιώτικος τουριστικός προορισμός έχει επενδύσει κυρίως στην πελατεία ήλιου και θάλασσας. Ο προσανατολισμός αυτός ήταν σωστή επιλογή με τα δεδομένα που ίσχυαν την δεκαετία του 1980, δηλαδή νέος προορισμός, ζήτηση διακοπών ήλιου και θάλασσας, διαφορετικές απαιτήσεις πελατείας, λιγότεροι προορισμοί κλπ.

Η επιλογή όμως αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός μονοδιάστατου προϊόντος το οποίο σήμερα δεν διαφέρει από πολλούς άλλους προορισμούς και τοποθετεί την Κύπρο σε μειονεκτική θέση όσον αφορά την ανταγωνιστική της ικανότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1 Τουριστική πολιτική.

Η ανταγωνιστικότητα τα τελευταία δέκα χρόνια του τουριστικού προϊόντος της Κύπρου βρίσκεται σε διαρκεί πτώση. Η παρότρυνση του (Κυπριακού οργανισμού Τουρισμού) ΚΟΤ ανακύπτει από την ανάγκη για καλυτέρευση της τουριστικής εικόνας του κυπριακού τουρισμού μέσα από την δημιουργία μεγάλων αναπτυξιακών έργων που θα συμβάλουν στη βελτίωση που έχει διαπιστωθεί εδώ και καιρό. Μέσα από σχετικές μελέτες που έγιναν για τα κυριότερα ειδικά προϊόντα, γίνεται αντιληπτή η ανάγκη ανάπτυξής τους και υποδεικνύοντας τις στρατηγικές κατευθύνσεις που θα πρέπει να ακολουθηθεί στο θέμα της ανάπτυξης και οργάνωσης του εκάστοτε τουριστικού προϊόντος. Από τις βασικές διαπιστώσεις που προέκυψαν από την ανάλυση του τουριστικού προϊόντος της Κύπρου, προκρίνεται και είναι ειδικότερα εμφανές η ανάγκη για προώθηση επενδυτικών προγραμμάτων με στόχο τον άμεσο και έμμεσο εμπλουτισμό και αναβάθμιση των υποδομών του κυπριακού τουρισμού. Αναλυτικότερα η αναπτυξιακή κατεύθυνση των υποδομών στον τουρισμό, παρά την επιτακτικότητα και την αναγκαιότητα που τις διακρίνει παρατηρείται μια περιορισμένη διάθεση από δυνητικούς επενδυτές.

Μέσα από αυτή την διαπίστωση προκύπτει επιτακτική ανάγκη μέσα από την παροχή κινήτρων που θα λειτουργήσουν προσελκύστηκα σε μεγάλες επενδύσεις στον τουριστικό τομέα τόσο από ντόπιους επιχειρηματίες όσο και από ξένες επενδυτικές πρωτοβουλίες επενδυτές. Οι τομείς που διακρίνεται η ανάγκη παρέμβασης διαιρείται σε τρία μέρη: τα τουριστικά αναπτυξιακά έργα, τις μεγάλες επενδύσεις και την παροχή κινήτρων από την πολιτεία.

Από το 2008 διακρίνονται έξι εταιρείες που δραστηριοποιούνται σταδιακά από το 2008 μέσα από την ενεργεί συμμετοχή των περιφερειακών φορέων του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα στον τουρισμό. Η δομή των εταιρειών αυτών έχει ως στόχο σε ένα πρώτο στάδιο την άμεση και ενεργός εμπλοκή των μελών στην ανάπτυξη στρατηγικής, στη λήψη αποφάσεων και την υλοποίηση του έργου που τους ενδιαφέρει και σε ένα δεύτερο στάδιο στην κατανομή του μεριδίου ευθύνης που διαμοιράζεται ανά μέλος.

Οι κυβερνητικές πρωτοβουλίες και αποφάσεις αναφέρουν ότι εταιρείες θα λαμβάνουν οικονομικής στήριξης από το κράτος για τρία έως πέντε χρόνια, αρχής γενωμένης με την έναρξη λειτουργίας τους. Επιδίωξη ήταν να καταστούν οικονομικά ανεξάρτητες μετά τη λήξη της περιόδου αυτής. Τα αποτελέσματα που διακρίνονται από την μέχρι στιγμής λειτουργίας τους είναι:

- Να βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική και τεχνική στήριξη του ΚΟΤ.
- Αδυνατούν σε μεγάλο βαθμό να ανταπεξέλθουν στις περιφερειακές στρατηγικές τουρισμού.

Οι δραστηριότητες τους στοχεύουν κατά κύριο λόγο στην προώθηση και προβολής στο εξωτερικό, οι οποίες δεν διακρίνονται από σωστή στόχευση. Σε ηπιότερο βαθμό δραστηριοποιούνται με ενέργειες μάρκετινγκ και με ενέργειες ανάπτυξης προϊόντος street level εντός της περιφέρειας. Η ενασχόληση τους στα εντός συνόρων, έχουν στόχο κατά βάσει σε δράσεις τύπου lobbying και διοργάνωσης εκδηλώσεων. Ο κυρίως λόγος που περιορίζεται η αποδοτικότητα και η ευελιξία των εταιρειών αυτών είναι ο περιορισμένος διαθέσιμος προϋπολογισμός και οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι που δεν διαθέτουν. Αν ληφθεί υπόψη ότι δεν διαθέτουν δικούς τους πόρους και ενέργειες και οι δράσεις τους είναι απόρροια των χορηγιών που λαμβάνουν από το κράτος. Αποτέλεσμα αυτού είναι να είναι δεσμευμένες στην εφαρμογή των διαδικασιών που τηρεί ο δημόσιος τομέας, να περιορίζουν και να προσαρμόζουν τις δράσεις τους στα θέματα που τους αναθέτει και τους καθορίζει ο ΚΟΤ, να μην έχουν πάντοτε το χρόνο να ορθολογικοποιήσουν τον προγραμματισμό των εργασιών τους, λόγω της χρηματοδότησης που λαμβάνουν από τον ΚΟΤ, καθώς επίσης πρέπει να βασίζονται στην εθελοντική εργασία από τα μέλη των Δ.Σ. των εταιρειών αφού το έμμισθο προσωπικό τους περιορίζεται στον αριθμό του ενός ατόμου, και ακόμα η μη ύπαρξη εσωτερικών κανονισμών στην λειτουργίας δυσχεραίνει το έργο τους.

2.1.1 Προτεινόμενες στρατηγικές.

Οι «Εταιρείες Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής» προσδιορίζουν το βασικό και μονοδιάστατο τομέα παρέμβασης στη στρατηγική της τουριστικής ανάπτυξης στην Κύπρο. Οι στρατηγικές δράσεις τους εκτείνονται οριζόντια σε βασικά στρατηγικά προγράμματα του σχεδίου, όπως στο μάρκετινγκ, στο περιβάλλον, στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και στην θαλάσσια ανάπτυξη κλπ. Πέραν των δράσεων στον οριζόντιο τομέα που θα εκτελεστούν από τις εταιρείες, υπάρχουν δράσεις οι οποίες αποτελούν ευθύνη του ιδρυτή και ρυθμιστή της λειτουργίας τους, που είναι το κράτος, και είναι οι παρακάτω.

1. Ρόλος του ΚΟΤ

Ο ρόλος του, η σκοπιμότητα και η βιωσιμότητα των εταιρειών, κρίνεται απαραίτητη όπως, με το πέρας των πέντε χρόνων από την ίδρυση αυτών (2013-2014), ο ΚΟΤ επανεξετάζει, αξιολογήσει εκ νέου και επαναπροσδιορίσει τον εν λόγω θεσμό και το είδος της χρηματοδότησης του δίνοντας βάση στο θέμα του ρόλου, του σκοπού ίδρυσης, των αποτελεσμάτων με βάση τη δημόσια χορηγία που λαμβάνουν από τον ΚΟΤ, και τη βιωσιμότητα αυτών. Κατά την διάρκεια της αξιολόγησης η μορφή που δόθηκε στις εταιρείες, οι περιορισμοί που ανέκυψαν μέσα από αυτή, ακόμα επίσης το χρονοδιάγραμμα που δόθηκε για απαγκίστρωση από την κρατική χρηματοδότηση για ανεξαρτητοποίηση τους και οι προσπάθειες που έχουν συντελεστεί προ αυτή την κατεύθυνση.

Η στήριξη και επιμόρφωση των εν λόγω εταιρειών. Η διαρκής καθοδήγηση από τον ΚΟΤ σε περιπτώσεις που έχει καταστήσει που κρίνεται απαραίτητο. Παρουσίαση και ανάλυση των εταιρειών για τις δράσεις, τους στόχους και τα πλάνα του οργανισμού. Αλλά και ταυτόχρονη ενθάρρυνση για εμπλοκή αυτών όπου είναι ωφέλιμο.

2. Ο Ρόλος Εταιρειών Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής

Η συνεργασία και η σύνδεση, στα πλαίσια της ευθύνης που αναλαμβάνουν οι εταιρείες σε ζητήματα βελτίωσης, αναβάθμισης και ανάπτυξης του τουριστικού τους προϊόντος και των προσφερόμενων υπηρεσιών όπως για παράδειγμα σε ζητήματα σε ζητήματα καθαριότητας, δομημένου περιβάλλοντος, οχληρίας κλπ. θα πρέπει να είναι

δεδομένη η εξασφάλιση της δέσμευση και συνεργασία όλων των τοπικών εμπλεκόμενων φορέων ώστε να μπορέσουν να υλοποιηθούν οι σχεδιαζόμενες δράσεις. Η συγκεκριμένη δράση δεν διακρίνεται για την δυσκολία της, αφού όλοι οι φορείς είναι μέλη των εταιρειών. Οι εταιρείες μπορούν και πρέπει να συνεισφέρουν ως ενδιάμεσοι κρίκοι μεταξύ ΚΟΤ, του ιδιωτικού τομέα και των τοπικών αρχών. Είναι δε στην καλύτερη δυνατή θέση να ιεραρχούν, να θέτουν σε διαδικασίες και να επιλύουν κοινά και δεδομένα προβλήματα τουριστικής υφής σε περιφερειακό επίπεδο.

Τα Tactical Actions, ανάπτυξη και καθιέρωση τακτικών τέτοιων μορφών δράσεις σε όλους τους τομείς του περιφερειακού στρατηγικού σχεδιασμού τους, για την προώθηση των στοιχείων που προσδιορίζουν την επαρχία και τη διαφοροποιούν, ώστε να αυξηθεί η ελκυστικότητα της κάθε περιφέρειας ιδιαίτερα για την προώθηση του χειμερινού τουρισμού ως προτεραιότητα με την στήριξη και την συνεργασία των αρμόδιων φορέων.

Το μάρκετινγκ και οι δημόσιες σχέσεις, Η μονοδιάστατη πηγή χρηματοδότησης προσδιορίζει ως επιτακτική την ανάγκη επαναπροσδιορισμού και επανακαθορισμού των ιεραρχήσεων, των αναγκών και δραστηριοτήτων για τις εταιρείες όπως:

- Να επιλέξουν δράσεις σε στοχευόμενες και τακτικές ενέργειες (tactical actions) προβολής, για θέματα που προσδιορίζουν ως διαφορετική την επαρχία τους.
- Στον περιορισμό στο μέγιστο δυνατό βαθμό των διαφημιστικών ενεργειών και των μεμονωμένων προωθητικών ενεργειών στο εξωτερικό και στο να προσδιορίζουν την δράση τους σε συνεργασίες με τον ΚΟΤ.
- Να συνεχιστούν και να ενισχυθούν τις προωθητικές ενέργειες στο εσωτερικό και σε ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων, παραδείγματος χάριν τη δημιουργία πακέτων, οι προσφορές και οι εκπτωτικές κάρτες.
- Με την οργάνωση προωθητικών ενεργειών μέσω της αξιοποίηση των social media και με σύνδεση με τα ηλεκτρονικά μέσα προβολής που παρέχει ο ΚΟΤ.

Εκδηλώσεις, όπως η διοργάνωση δραστηριοτήτων βάσει θεματικών αξόνων οι οποίοι θα διαφοροποιήσουν την κάθε περιφέρεια με κατάλληλο προγραμματισμό με

στόχο τον εμπλουτισμό της τουριστικής εμπειρίας, ιδιαίτερα σε περιόδους μη υψηλής τουριστικής δραστηριότητας.

Με τράπεζα πληροφοριών, καταγραφής των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών αν περιφέρεια. Δημιουργία σχετικής τράπεζας ανά περιφέρεια και διαρκής ενημέρωσης της.

Η εξεύρεση πόρων, Η διαρκής μείωση της κρατικής χορηγίας καθιστά αναγκαία την εξεύρεση από τις εταιρείες διαφορετικές πηγές πόρων χρηματοδότησης που θα συντελέσουν στη βιωσιμότητα των εταιρειών, στην ανεξάρτησή τους από την κρατική χορηγία και στην διαγραφή του χαρακτηρισμού τους, ως Οργανισμοί Δημοσίου Δικαίου και όλων των συναφών υποχρεώσεων τους που απορρέουν από αυτόν. Εκδικούμενοι τρόποι εξασφάλισης άλλων πόρων είναι η διοργάνωση εκδηλώσεων, η συσκευασία και πώληση τοπικών προϊόντων, η αναζήτηση και εξασφάλιση ευρωπαϊκών αναπτυξιακών προγραμμάτων, η εξασφάλιση χορηγιών από μέλη και άλλους συνεργάτες και περιφερικούς παράγοντες..

3. Ρόλος Τοπικών Αρχών

Το περιβάλλον και ο χώρος, σε συνεργασία με τις εταιρείες για ζήτημα καθαριότητας, αισθητικής του δομημένου περιβάλλοντος, φορτικής παρενόχλησης των τουριστών, ηχορύπανσης, παραλιών κ.τ.λ. και την ανάληψη σχετικών μέτρων και λήψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών σε συνεργεία με άλλους φορείς όπως για παράδειγμα πρωτοβουλίες εκστρατείας καθαριότητας.

Οι δημόσιες σχέσεις-φιλοξενία, σε συνεργασία με τις εταιρείες για από κοινού δράσεις ώστε να περιοριστεί το κόστος, ώστε να υπάρξει μια αποτελεσματική προβολή της περιφέρειας.

2.1.2 Παροχή κινήτρων.

Στην βελτιωμένη στρατηγική τα επενδυτικά κίνητρα αποτελούν ακόμα τα εργαλεία για την καλύτερευση και την αναβάθμιση της ποιότητας του τουριστικού τομέα και θα πρέπει να λαμβάνουν ειδική αντιμετώπιση, να υπάρχει οριζόντιος τομέας παρέμβασης, ο οποίος να περιλαμβάνει καθέτους τομείς παρέμβασης της στρατηγικής και να συμμαρξίζεται τους τομείς του προϊόντος και των προσφερόμενων υπηρεσιών. Σε αυτό το σημείο η επισημάνση κρίνεται απαραίτητη, για το γεγονός ότι ο τομέας των επενδυτικών κινήτρων περιλαμβάνει την δυνατότητα για παροχή κινήτρων στήριξης της δεδομένη τουριστικής βιομηχανίας και την προώθηση έργων συντήρησης, αναβάθμισης και βελτίωσης της υφιστάμενης τουριστικής υποδομής, ώστε να προσελκύσει νέες επενδυτικές πρωτοβουλίες, παραδείγματος χάριν επενδύσεων που αφορούν έργα υποδομής. Τα παρεχόμενα κίνητρα στήριξης των έργων – επενδύσεων πρέπει να βασίζονται και να υπολογίζονται στην βάση μετρίσιμων δεικτών αποδοτικότητας. Τα κίνητρα για την προσέλκυση μεγάλων τουριστικών επενδύσεων θα πρέπει να προέρχονται από τομείς όπως:

- Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, που αφορούν επιδοτούμενα επιτόκια, όροι αποπληρωμής, εγγυήσεις.
- Φορολογικά.
- Ανάπτυξη μορφών συνεργασίας, με δημόσιο και ιδιωτικό τομέα για αναζήτηση και εξεύρεση στρατηγικών επενδυτών όπως για παράδειγμα BOT, BOOT, PFI [Private – Finance – Initiative]).
- Αναζήτηση προσφορών για εκμετάλλευση και αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων όπως για παράδειγμα αυτά της περιφερειακής ανάπτυξης σε υποβαθμισμένες περιοχές.
- Τα πολεοδομικά κίνητρα, όπως συντελεστές δόμησης, πολεοδομικές ζώνες, περιοχές ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης.
- Τέλος νομική θεσμοθέτηση διαδικασιών ‘fast track’ από το κράτος για αρκετά μεγάλες επενδύσεις που θα αφορά την γενικότερη απλοποίηση διαδικασιών.

Τα μέτρα αυτά και η ανάπτυξη τους δεν εμπίπτει πλέον στην δικαιοδοσία του ΚΟΤ, παρόλα αυτά ο οργανισμός θα μπορούσε να συνδράμει στον καθορισμό τους και στην

προώθηση λήψης αποφάσεων. Σημαντικό στοιχείο είναι η δέσμευση των άλλων φορέων που έχουν εμπλοκή στην προώθηση του μέτρου, όπως είναι οι:

- Η κυβέρνηση και ποιο ιδικά, τα Υπουργεία Οικονομικών, Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού, Συγκοινωνιών και Έργων, Εσωτερικών και το Τμήμα Πολεοδομίας και οικήσεως.
- Ο τραπεζικός τομέας όπως είναι η Κεντρική Τράπεζα αλλά και οι ιδιωτικές τράπεζες.
- Τέλος ο ιδιωτικός τομέας, ο οποίος περιλαμβάνει κύριους επενδυτές, ξένους στρατηγικούς επενδυτές και το CIPA (Cyprus Investment Promotion Agency).

Με βάση στοιχεία και αποτελέσματα των αναλύσεων του ο ΚΟΤ, αλλά και από τεκμηριώσεις αρμοδίων υπηρεσιών του, υπάρχουν συγκεκριμένοι τομείς στην τουριστική βιομηχανία όπου είναι και κρίνεται αναγκαίο να μπορούν να γίνουν παρεμβάσεις από τον οργανισμό, χωρίς την παρεμβολή τρίτων, με ανάλογες υπολογισμένες δαπάνες στον προϋπολογισμό του. Η εξασφάλιση της επιτυχίας στην εφαρμογή των οποιονδήποτε μέτρων προτείνονται προκύπτει στην έγκριση των απαραίτητων κονδυλίων για εισαγωγή σχεδίων κινήτρων. Τα μέτρα αυτά στοχεύουν στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων ή και των προορισμών, και θα προκρίνονται προς καινοτόμες δράσεις και προώθηση τους στη «διαφορετικότητα».

Έτσι στα πλαίσια της εργασίας προτείνονται οι ακόλουθες αρχές που επιβάλλεται να διέπουν τα μέτρα στήριξης στον τομέα:

- Μέτρα που θα συμβάλουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ή της αποδοτικότητας των επιχειρήσεων που θα είναι ο προορισμός αυτών των δράσεων και στην ικανοποίηση του πελάτη.
- Τα σχέδια κινήτρων πιθανόν να αφορούν:
  - Ø Τα μεγάλα ποσά χορηγιών, που θα πρέπει πιθανόν να απαιτούν την έγκριση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
  - Ø Μικρά ποσά χορηγιών που θα παρέχονται με προγράμματα ήσσονος κλίμακας. Μέσα από αυτή τη διαδικασία μπορούν να δημιουργηθούν πολλά μικρά προγράμματα ήσσονος κλίμακας, με δεδομένη διάρκεια, που να βασίζονται σε υποδείξεις και διαπιστώσεις των

επισκεπτών της Κύπρου, στηριζόμενη στα αποτελέσματα ερευνών, παραπόνων κλπ.

- Με το να παρέχετε έμφαση στις μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις, καθώς και στις πολύ μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις.
- Έμφαση σε μέτρα στήριξης για επενδύσεις που πιθανόν αν πραγματοποιηθούν σε νέες τεχνολογίες όπως για παράδειγμα ηλεκτρονικό μάρκετινγκ, σύγχρονοι μέθοδοι πλοήγησης και ξενάγησης, ηλεκτρονικοί κατάλογοι παρεχόμενων προϊόντων, εναλλακτικές μορφές ενέργειας, τομείς οι οποίοι όπως έχει παρατηρηθεί έχουν προτεραιότητα στα προγράμματα της νέα προγραμματικής περιόδου.

Οι παρούσες εξελίξεις και στα πλαίσια των περικοπών των κρατικών δαπανών, η προοπτική διάθεσης ρευστότητας εκ των προϋπολογισμών του ΚΟΤ μικρών ή μεγάλων ποσών για σχέδια κινήτρων θα πρέπει να θεωρείται αν όχι απαγορευτική τουλάχιστον μεγάλης δυσκολίας. Έτσι λόγω το δεδομένων γεγονότων ο ΚΟΤ θα δώσει έμφαση στην βέλτιστη χρήση και αξιοποίηση Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων και την πιθανή επεξεργασία κινήτρων που δεν χαρακτηρίζονται ως οικονομικά όπως για παράδειγμα πολεοδομικά και θεσμοθέτηση νέων εναλλακτικών μορφών αναπτύξεων.

2.1.3 Μεγάλες επενδύσεις

Θα πρέπει να τονιστεί εκ' νέου σε αυτό το σημείο αυτό που έχει αναφέρει και πριν δηλαδή την ανάγκη για προώθηση επενδυτικών πρωτοβουλιών με στόχο τον εμπλουτισμό και αναβάθμιση των τουριστικών υποδομών, στοιχεία τα οποία θα λειτουργήσουν προσθετικά στην τουριστική εμπειρία και συμβάλουν στην ικανοποίηση των απαιτήσεων των τουριστικών αγορών της Κύπρου οι οποίες θα πρέπει να αποτελούν στόχο. Οι επενδύσεις αναμένεται ότι θα συμβάλουν προσθετικά στη διαμόρφωση του τουριστικού τομέα της Κύπρου, όπως επίσης προβλέπεται ότι θα προάγουν την προσδοκώμενη προστιθέμενη αξία και την ανταγωνιστικότητα του. Η ανάγκη των επενδύσεων προάγεται από τους ακόλουθους κλάδους τομείς:

- Κατασκευή έργων υποδομής που έχουν να κάνουν με τον εμπλουτισμό της τουριστικής εμπειρίας όπως για παράδειγμα καζίνο, θεματικά πάρκα, κέντρα ευεξίας κλπ. Ειδική αναφορά γίνεται για την ανάπτυξη και λειτουργία των

επιχειρήσεων «Καζίνο». Ο ΚΟΤ θεωρεί τα καζίνο ως μια επένδυση που θα στηρίξουν την τοπική οικονομία και η οποία θα δράσει, συνδυαστικά κυρίως, στην παροχή εναλλακτικών τουριστικών προϊόντων στον τουρισμό της Κύπρου και θα συνδράμει την ανταγωνιστικότητα δεδομένου μάλιστα ότι σε όλη την επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης πλην της Κύπρου λειτουργούν σήμερα εκατοντάδες επιχειρήσεις με την μορφή καζίνο.

- Έργα που αφορούν την γενικότερης υποδομής όπως για παράδειγμα τις δημόσιες συγκοινωνίες, χώρους στάθμευσης, ποιότητα δρόμων, πεζοδρόμια, φωτισμός δρόμων κλπ.

Σημαντικό στοιχείο τόσο στα «τουριστικά αναπτυξιακά έργα» όσο και στις «επενδύσεις» η στρατηγική ανάπτυξη του τομέα τους να στηρίζεται πάνω σε ορθολογιστικά κριτήρια για να εξασφαλίζεται η αναγκαιότητα, η βιωσιμότητα και σωστή αναπτυξιακή μορφή. Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει η στρατηγική ανάπτυξης του ναυτικού τουρισμού, με την κατασκευή μαρίνων και χώρων ελλιμενισμού για τα σκάφοι αναψυχής, του τουρισμού γκολφ, των καζίνο, του ιατρικού τουρισμού και των θεματικών πάρκων. Τα προαναφερθέντα έργα και επιχειρηματικές προσπάθειες στηρίζονται στα αποτελέσματα μελετών πάνω στα οποία εργάστηκε ο ΚΟΤ, την εφαρμογή των οποίων ανέλαβαν τα αρμόδια Υπουργεία ή σύνδεσμοι, εκτός αυτά που αφορούσαν τα θεματικά πάρκα.

Είναι κάτι παραπάνω από αναγκαίο ότι πιθανές μελλοντικές μεγάλες επενδύσεις σε τουριστικά έργα ή σε έργα υποδομής στον τουρισμό θα πρέπει να έχουν προηγηθεί οι αναγκαίες μελέτες του ζητήματος. Και στις δύο μορφές έργων ή επενδύσεων σημειώνεται πως η σχεδιαζόμενη ανάπτυξη για εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος εντός της πενταετίας 2011- 2015 με την ολοκλήρωση ή έναρξη μεγάλων αναπτυξιακών έργων όπως για παράδειγμα μαρίνες, χώροι ελλιμενισμού σκαφών αναψυχής, καταφύγια, γήπεδα γκολφ, διεθνές συνεδριακό κέντρο, Μέγαρο Πολιτισμού, νέο Αρχαιολογικό Μουσείο, κέντρα ιατρικού τουρισμού και θαλάσσια πάρκα παρουσιάζεται, επί του παρόντος, πρακτικά περιορισμένη λόγω των πρόσφατων οικονομικής δυσκολιών στην Κύπρο, τη δημοσιονομική περισυλλογή, τα προβλήματα του τραπεζικού συστήματος και της προσέλκυσης επενδυτών. Ο Οργανισμός εναποθέτει τις ελπίδες δημιουργίας τουριστικών αναπτυξιακών έργων στην χρηματοδότηση από ξένους επενδυτές με κεφάλαια από το εξωτερικό και σε ευρωπαϊκά κονδύλια στα πλαίσια των

Προγραμματικών Περιόδων 2007-2013 και 2014-2020. (*Κυπριακός οργανισμός τουρισμού (ΚΟΤ), 2005*),

2.1.4 Στρατηγικές δράσεις

Ο ΚΟΤ αναλαμβάνει την σύνταξη μελετών και αναλύσεων του υφιστάμενου προϊόντος των υπηρεσιών και την εξασφάλιση της σημερινή ανταγωνιστική θέση μέσα από τον καθορισμό στρατηγικών κατευθύνσεων με βάση τους παρακάτω στρατηγικούς στόχους:

- Προσβασιμότητα.
- Ανταγωνιστικότητα.
- Εμπλουτισμός τουριστικού προϊόντος.
- Προβολή – Επικοινωνία.

Με βάση του παραπάνω στόχους ο ΚΟΤ έχει ετοιμάσει σχετικό έγγραφο εργασίας στο οποίο παραθέτει στους εμπλεκόμενων φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, θέτοντας ως στόχο την κατάληξη σε 'Εθνική Στρατηγική' την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου ώστε να περιοριστεί η εποχικότητα στο τουριστικό προϊόν της Κύπρου. Η Εθνική Στρατηγική παραθέτει ανάλυση υφιστάμενου χειμερινού προϊόντος και υπηρεσιών και προτείνει δράσεις και ενέργειες αναλυτική για την κάθε μια από τις πιο πάνω στρατηγικές κατευθύνσεων, υπολογίζοντας ζητήματα που αφορούν:

- Πλεονεκτήματα, και αδυναμίες της Κύπρου, σε σχέση με τον ανταγωνισμό που προκύπτει για την χειμερινής περιόδου.
- Ανάλυση των τμημάτων της αγοράς και ιεράρχηση και αξιοποίηση τμημάτων αγοράς που θεωρούνται σημαντικά για να στηρίξουν τον χειμερινό τουρισμό, όπως ο τουρισμός τρίτης ηλικίας, που περιλαμβάνει άτομα πάνω από τα 65 έτη. Ο τουρισμός οικογενειών με ή χωρίς παιδιά, ο εσωτερικός τουρισμός, ο τουρισμός διακοπών ξένων περιηγητών σε ιδιόκτητη κατοικία για τον οποίο είχε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο μνημόνιο την προηγούμενη περίοδο και ως εκ τούτου αντιμετωπίζεται και ξεχωριστά.
- Προοπτικές ανάπτυξης ικανής υποδομής και διευκολύνσεων ιεραρχημένων ειδικών προϊόντων ικανού επιπέδου για προσέλκυση οργανωμένων συνόλων ή

ατόμων με ξεχωριστά ενδιαφέροντα, ώστε να του παρέχετε η δυνατότητα να επιδοθούν στις αγαπημένες κατά την χειμερινή περίοδο στην Κύπρο.

Απαραίτητο στοιχείο και σημαντική προϋπόθεση στην προοπτική για την επιτυχία της Εθνικής Στρατηγικής αποτελεί η εθνική συνεννόηση των εμπλεκόμενων φορέων πως θα εργαστούν για τον κοινό στόχο και την επιτυχία, θέτοντας υψηλά στις προτεραιότητές τους την εφαρμογή των επί μέρους δράσεων-ενεργειών υλοποίησής της. Είναι απαραίτητη η δικτύωση των εμπλεκόμενων μερών για το συντονισμό των ενεργειών υλοποίησης και για την μεταφορά των πληροφοριών και γνώσεων. Προς το σκοπό αυτό ο ΚΟΤ έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες, ενέργειες ενημέρωσης των εμπλεκόμενων φορέων και έχει λάβει δεσμεύσεις για την προώθηση της Εθνικής Στρατηγικής. Οι επί μέρους δραστηριότητες θα καλύπτουν ένα μεγάλο σύνολο δραστηριοτήτων από ιεραρχημένες δράσεις στους τομείς του τουριστικού προϊόντος, του μάρκετινγκ, της ποιότητας στις παρεχόμενες υπηρεσίες και στην τουριστική εμπειρία, με κατανομή τομέων ευθύνης και χρονοδιαγραμμάτων υλοποίησης από τους φορείς που θα εμπλέξουν στις δράσεις αυτές.

Αναφορικά με τις δράσεις αυτές που θα καλύπτουν τους τομείς:

- Την προσβασιμότητα: Δράσεις στο σημαντικότερο για την επιτυχία της Εθνικής Στρατηγικής στόχο που αφορά την αριθμητικής αύξησης και διεύρυνσης αεροπορικών δρομολογίων όπως πτήσεις και μεταφορική ικανότητα κατά τη διάρκεια της χειμερινή περίοδο Νοεμβρίου - Μαρτίου.
- Την Βελτίωση της Ανταγωνιστικότητας: Συμβολή όλων των εμπλεκόμενων μερών για αύξηση της ανταγωνιστικότητας του προορισμού και της τελικής τιμής του πακέτου και επί μέρους υπηρεσιών κατά την περίοδο χαμηλής τουριστικής κίνησης.
- Το Προϊόν: Ενέργειες κυρίως στους τομείς της διαμονής, εστίασης, ειδικών προϊόντων, βελτιωτικών έργων, εκδηλώσεων, διακίνησης εντός του προορισμού και τεχνολογίας. Να δοθεί βαρύτητα σε ζητήματα ανάπτυξης, αναβάθμισης, εμπλουτισμού, οργάνωσης, δημιουργίας πακέτων, ανάπτυξης συνεργασιών μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων τόσο εντός όσο και εκτός

Κύπρου κλπ, με βασική στόχευση την ικανοποίηση των αναγκών των τμημάτων αγοράς που χαρακτηρίζονται ως ειδικές.

- Τις προσφερόμενες υπηρεσίες: Δράσεις που κυρίως αφορούν την εξυπηρέτηση, την καθαριότητα, και την τιμολογιακή πολιτική καθώς και των συμπεριλαμβανομένων συνεργασιών για προσδιορισμό κοινών προσφορών και πακέτων.
- Την στελέχωση και επιμόρφωση σε διαρκή επίπεδο του προσωπικού: επαναπροσδιορισμό του θεσμικού πλαισίου που προσδιορίζει την καταβολή επιδομάτων σε προσωπικό μονάδων που αναστέλλουν την λειτουργία τους μετατρέποντας τα επαγγέλματα του τουρισμού σε εποχικά. Μέσα αυτό την διαδικασία θα επιχειρηθεί να ενθαρρυνθεί η παραμονή των μονάδων σε λειτουργία και σε συνδυασμό με την κατάρτιση του προσωπικού στους χώρους εργασίας κατά την διάρκεια των χειμερινών μηνών.
- Τέλος με την προβολή: Δράσεις κατά κύριο λόγο σε ζητήματα του Branding και της δημιουργίας εικόνας του συγκεκριμένου προϊόντος, καθορισμού αγορών προτεραιότητας, προσβασιμότητας, προβολής και ανάπτυξης συνεργασιών εντός και εκτός της Κύπρου για προσέλκυση των στοχευόμενων ομάδων τουριστών.

2.2 Η πολιτική αστάθεια ως παράγοντας διαμόρφωσης της τουριστικής ζήτησης.

Σύμφωνα με τον Ahmed (1986), μπορούμε να διακρίνουμε την κρίση με πέντε χαρακτηριστικά:

1. Είναι κλιμακούμενη σε ένταση, η κατάσταση μιας κρίσης χαρακτηρίζεται ως δυναμική. Όσο περνά ο χρόνος οι γνώσεις και οι πληροφορίες για την κρίση αυξάνονται. Με αυτό τον τρόπο οι εμφανιζόμενες κρίσεις συνήθως δεν παρουσιάζουν από την πρώτη στιγμή ξεσπάσματος τους την μεγαλύτερη τους ένταση αλλά κλιμακώνονται σταδιακά.
2. Στοιχείο τους είναι ότι επικρατεί υψηλό αίσθημα ανασφάλειας και κινδύνου, την περίοδο που μια κρίση κάνει την εμφάνιση της οι εμπλεκόμενοι διακατέχονται από άγχος, νοιώθουν ανασφαλείς και αισθάνονται ότι δεν έχουν πια τον έλεγχο της κατάστασης.
3. Επηρεάζονται οι συνήθειες λειτουργίες και ρυθμοί, η ένταση και η ανησυχία για τις χειρότερες καταστάσεις είναι εμφανείς στην καθημερινότητα, διαταράσσουν και μεταβάλλουν τη συνήθη ροή των ζητημάτων και την λειτουργία της επιχείρησης. (Ahmed, S. 1986).
4. Διακινδυνεύει να εκτεθεί η δημόσια ή διεθνής εικόνα της χώρας, οι συνέπειες κάθε εμφανιζόμενης κρίσης μπορεί να ωθήσουν σε αρνητικές επιπτώσεις. Είναι φυσικό επακόλουθο ότι θα δημιουργήσει πλήγμα στην εικόνα, κυρίως εάν καταλήξει σε έλεγχο από τα αρμόδια κρατικά όργανα και τα Μ.Μ.Ε. Η εκδήλωση μιας κρίσης αναπόφευκτα προσελκύει το ενδιαφέρον των αρμόδιων φορέων αλλά ιδίως των Μ.Μ.Ε, καθώς είναι δεδομένη η απαραίτητη ζήτηση για ενημέρωση και πληροφόρηση προς αποκατάσταση των φημών και των εικασιών γύρω από την πραγματική κατάσταση.
5. Συντελεί στην δημιουργία αρκετών βλαβών και υλικών ζημιών, προκαλείται συνήθως ηθική βλάβη η οποία περιορίζει την ισχύ της χώρας ή το προφίλ του οργανισμού ενώ παράλληλα επηρεάζει με κάθε τρόπο τη διάθεση των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Η πολιτική αστάθεια αφορά την κατάσταση μιας χώρας, όπου μια κυβέρνηση «έχει ανατραπεί, ή ελέγχεται από φατρίες μετά από ένα πραξικόπημα ή όπου βασικά λειτουργικά προαπαιτούμενα για τον έλεγχο της δημόσιας τάξης και τη διατήρηση της είναι ασταθή και έχουν διαταραχθεί». (Cook, 1990).

Πρόσφατα γεγονότα πολιτικών συγκρούσεων που έλαβαν μεγάλη δημοσιότητα είναι η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1991, οι συγκρούσεις στην Αϊτή και Πακιστάν αλλά και οι λαϊκές εξεγέρσεις στις αραβικές χώρες (Τυνησία, Αίγυπτος, Συρία και αλλού). Αυτό κάνει σαφές πως χώρες που αντιμετωπίζουν κάποια μορφή πολιτικής αστάθειας είναι περισσότερες από εκείνες που απολαμβάνουν την ειρήνη και τη σταθερότητα. Η τρομοκρατία και η πολιτική αστάθεια χαρακτηρίζονται από έντονη συσχέτιση. Η Wiewiorka (1994) κάνει χρήση των παραδειγμάτων του Λίβανου, της Ιταλίας, και την πρώην Δυτική Γερμανία για το πως οι πολιτικές κρίσεις μπορούν να συμβάλουν σε σύνταξη τρομοκρατίας. Ωστόσο, η στενή σχέση μεταξύ της πολιτικής αστάθειας και της τρομοκρατίας μπορεί να εξηγήσει τη δυσκολία στο να διαχωρίσει κανείς τις δύο έννοιες. Η τρομοκρατία εμφανίζεται γρήγορα και σύντομα μπορεί να εξασφαλίζει την άμεση προσοχή της κοινής γνώμης μέσω της έντονης και δραματικής κάλυψης από τα Μ.Μ.Ε. παρόλα αυτά η αναταραχή που έχει πολιτικά χαρακτηριστικά όμως, από την άλλη αν και δεν τραβά πάντοτε την προσοχή των Μ.Μ.Ε στον ίδιο βαθμό, με την τρομοκρατία έχει ποιο έντονα χρονικά αποτελέσματα και μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά στα ταξίδια στις περιοχές με τέτοιες αναταραχές και να δημιουργήσει συνέχεια εμπόδια στον διεθνή τουρισμό στην εκάστοτε χώρα. Όμως, ταυτόχρονα τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους, τόσο η πολιτική αστάθεια όσο και η τρομοκρατία παρουσιάζουν έντονο αντίκτυπο στο τουριστικό τομέα. (Wiewiorka, M.,1994).

Η σημαντικότητα του τουρισμού ως σημαντικός παράγοντας τόσο για την εκάστοτε τοπική οικονομία όσο για την εθνική αλλά και την παγκόσμιας οικονομίας έχει μελετηθεί σε βάθος από το σύνολο της επιστημονικής κοινότητας, αφού συμβάλει τα μέγιστα στην αναπτυξιακή διαδικασία πολλών χωρών στο κόσμο και ως επί το πλείστον έχει μεγαλύτερη συμβολή στις μικρές και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στηριζόμενος στην ανάγκη του ανθρώπου να μεταβάλλει το περιβάλλον, να βλέπει καινούριες οπτικές παραστάσεις, να βιώνει διαφορετικές εμπειρίες ο τουρισμός αποτελεί ειδοποιό χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας, από την εμφάνιση της πάνω στο πλανήτη. Αυτή ακριβώς αποτελεί και την καθοριστική εννοιολογικά

σηματοδότηση του τουρισμού που το καθιστά ευαίσθητο σε μια σειρά εξωγενών παραγόντων όπως η πολιτική αστάθεια και το γεγονός ότι αυτή αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του.

Η πολιτική αστάθεια θα μπορούσε χωρίς δισταγμό να αποτελέσει μέρος της γενικής κατηγορίας των κρίσεων αφού είναι αποτέλεσμα ζητημάτων που έχουν την ρίζά τους από μη εμπνευσμένες πολιτικές διαχείρισης και διοικητικές δομές. (*Faulkner K., 2001*).

Όταν η αμφισβήτηση προέρχεται από το εσωτερικό του πολιτικού συστήματος έχει την δυνατότητα να την προσαρμόσει πραγματοποιώντας τις ζητούμενες αλλαγές όπου μπορεί να εξομαλυνθεί η κατάσταση και να συντελέσει στην δημιουργία της πολιτικής σταθερότητας. Σε αντίθετη περίπτωση όταν οι απαιτούμενες αλλαγές δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν και οι φορείς τους καταφεύγουν σε διαδηλώσεις, βία ή εμφύλιους πολέμους τότε το πολιτικό αυτό χαρακτηρίζεται από αστάθεια και νοσηρότητα. (*Hall, C. M. & O'Sullivan V., 1996*).

Τα ζητήματα που προαναφέρθηκαν είναι δεδομένα και έχουν καταγράψει ιστορικά για την σύνδεση τουρισμού με την πολιτική αστάθεια. Σχεδόν καθημερινά ανακοινώνονται στην μέρες περιπτώσεις τουριστών που απήχθησαν, δολοφονήθηκαν ή έπεσαν θύματα ένοπλης βίας, και τουριστικών δομών που δεχτήκαν επίθεση στο όνομα πολιτικών-θρησκευτικών ιδεολογιών, στην επιδίωξη πολιτικών στόχων και τη εφαρμογή πολιτικών οραμάτων. Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αποσαφηνιστεί πως η ύπαρξη πολιτικής αστάθειας δεν είναι κάτι αλληλένδετο με τη μορφή του πολιτικού συστήματος. Έτσι θα ήταν ουτοπικό να αποδεχτούμε πως η δημοκρατία σαν πολιτικό σύστημα δύναται να εγγυηθεί την ύπαρξη πολιτικής σταθερότητας ενώ για παράδειγμα ένα μοναρχικό καθεστώς συντελεί στην διαστρέβλωση των πολιτικών δομών ή πρακτικών και άρα στην ύπαρξη πολιτικής αστάθειας. Συνοπτικά θα μπορούσε να ειπωθεί πως η πολιτική σταθερότητα δεν είναι απαραίτητα συνώνυμο της δημοκρατίας αφού όπως σωστά επισημαίνει και ο Hall (1994) χώρες όπως η Ισπανία ή η Πορτογαλία ανέπτυξαν τον άρτια τουριστικό χαρακτήρα τους εν μέσω διακυβερνητικών συνθηκών που με πολιτικούς όρους χαρακτηρίζονταν ως μοναρχίες ή και φασιστικά καθεστώτα. Συμπερασματικά θα ήταν ανακριβές να ειπωθεί πως ο τουρισμός ως οικονομική έννοια συνδέεται στενά με την πολιτική αστάθεια εξαιτίας

τόσο της φύσης του αγαθού-καταναλωτικού προϊόντος όσο και του ίδιου του καταναλωτή.

2.2.1 Οικονομική κρίση και τουρισμός

Ένα άλλο είδος που στέκεται απειλητικά εναντίον στο τουρισμό είναι η οικονομική κρίση όπου είναι πλέον ένα επίκαιρο θέμα σε όλο τον κόσμο τα τελευταία χρόνια. Το γεγονός αυτό έχει επηρεάσει αρνητικά όλες τις αγορές. Ως οικονομική κρίση μπορούμε να χαρακτηριστεί το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας της. (http://www.alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php)

Το Σεπτέμβριο του 2007 στην Αμερική ξέσπασε η οικονομική κρίση, η οποία μεταδόθηκε σχετικά σύντομα σε όλο τον κόσμο. Η πρόσφατη παγκόσμια οικονομική ύφεση είναι απόρροια της διεθνούς χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 που «μόλυνε» της πραγματικής οικονομίας και είχε ως αποτέλεσμα την συνολική καθοδική πορεία του οικονομικού κύκλου. Παρόμοιες κρίσεις υπήρξαν κατά το παρελθόν, όπως αυτή του 1929, δημιουργώντας ανάλογα προβλήματα με αυτά που αντιμετωπίζει η σημερινή παγκόσμια οικονομία. Ο διεθνής τουρισμός, αφού διάνυσε διάφορα στάδια εξέλιξης μέχρι σήμερα, αφού εκδημοκρατίστηκε και μαζικοποιήθηκε, αντιπροσωπεύει μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα για την ανάπτυξη πολλών χωρών. (Δαριβιανάκης Α., Μπορμπουδάκης Ε. 2012).

Ο Davis M. D, αναφέρει ότι: «ο τουρισμός αντιπροσωπεύει για τις χώρες που βρίσκονται στο στάδιο της ανάπτυξης πραγματική κινητήριο δύναμη προς αυτή την κατεύθυνση, όπως υπήρξε η βιομηχανία στην Ευρώπη το 19ο αιώνα». Έτσι σε αυτή την ενότητα υπάρχει η διαθέσει να αναλυθεί και να γίνει μια προσεκτικότερη ανάλυση στην έννοια της κρίσης και την δράση της πάνω στο τουρισμό. Ο τουρισμός ως εμπορικό προϊόν για τους επιμέρους προορισμούς άλλα και του παγκόσμιου τουρισμού είναι ευάλωτος σε απότομες αλλαγές και στις αντιλήψεις της αγοράς. Οι πράξεις του ανθρώπου ή της φύσης μπορούν να μεταμορφώσουν τη φήμη, τη θελκτικότητα και την εμπορευσιμότητα των πιο δημοφιλών τουριστικών προορισμών σε ελάχιστο χρονικό διάστημα. Αρκετές χώρες έχουν πραγματοποιήσει μεγάλες επενδύσεις σε ποσά στον τουρισμό και έχουν αποκτήσει ένα υψηλό επίπεδο

οικονομικής εξάρτησης από τον εισερχόμενο τουρισμό για τις οικονομίες τους. Απότομές μεταβολές και γεγονότα δημιουργούν κινδύνους στην βιωσιμότητα ενός προορισμού και είναι σε θέση να προκαλέσουν σημαντική οικονομική αναστάτωση τη χώρα, την πολιτεία ή την περιοχή.

Τέτοια γεγονότα είναι δυνατά να δημιουργήσουν απώλεια εισοδήματος, ανεργία και φτώχεια. Για τους τουρίστες αυτές οι επιπτώσεις κατά τη διαδικασία επιλογής του προορισμού τους δεν αποτελούν κίνητρα τους. Το σημαντικότερο κίνητρο τους είναι να ταξιδέψουν σε έναν προορισμό που καλύψει τις επιθυμίες τους με τις ελάχιστες δυνατές επιπλοκές ή απειλές για την ασφάλεια και την ικανοποίηση τους.

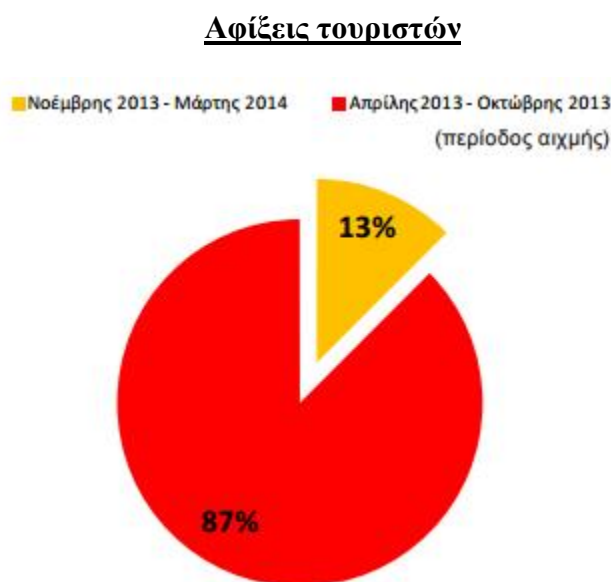
Ο Bill Faulkner (2000), αναφέρει ότι ο κοινός ορισμός της κρίσης είναι «μια δράση ή μια παράλειψη δράσης που σχετίζεται με τις τρέχουσες λειτουργίες του οργανισμού και την επίτευξη των στόχων του, τη βιωσιμότητα ή την επιβίωση του με αρνητικές συνέπειες όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από τους πελάτες, τους εργαζομένους, ή τα συστατικά στοιχεία του οργανισμού». Ακόμα οι Bill Faulkner και Roslyn Russell (2000), ορίζουν την καταστροφή ως μια κατάσταση στην οποία «ο τουριστικός προορισμός, έρχεται αντιμέτωπος με ξαφνικές, απρόβλεπτες, καταστροφικές αλλαγές επί των οποίων (ο προορισμός) έχει μικρό έλεγχο». (Fraulkner, B., Mascardo, G. & Laws, E.,(2000). P.333-334).

2.3 Η διάθρωση του κυπριακού τουρισμού και οι παθογένειες του.

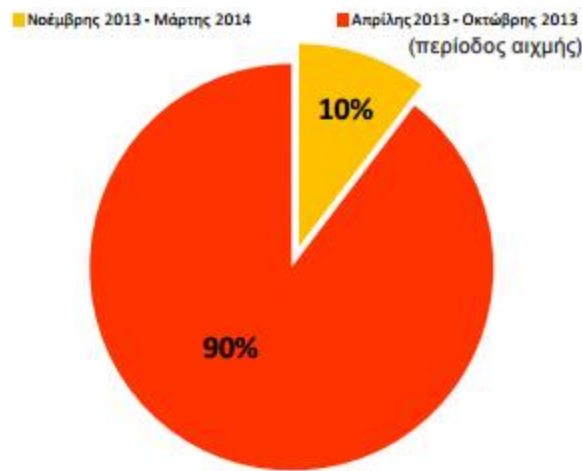
Το θέμα της μειωμένης τουριστικής δραστηριότητας κατά την περίοδο μη αιχμής η οποία οριοθετείται συνήθως από τις αρχές Νοεμβρίου μέχρι τα τέλη Μαρτίου. Το πρόβλημα αυτό προσδιορίζεται ως «πρόβλημα της εποχικότητας», η όξυνση του προβλήματος είναι αποτέλεσμα πολλών ενεργειών και πρωτοβουλιών τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από τον δημόσιο τομέα. Η εποχικότητα καταγράφεται ως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού και κατ' επέκταση για την Κυπριακή οικονομία. Έτσι δράσεις ενέργειες με σκοπό την επίλυσή του, συνεισφέρουν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος αλλά οικονομικά στο ΑΕΠ της Κύπρου. Αναλύοντας και παρατηρώντας τα

αποτελέσματα της τουριστικής δραστηριότητας το πρόβλημα της εποχικότητας είναι κάτι παραπάνω από ευδιάκριτο με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Με μια ποιο συνοπτική μάτια αυτό είναι εμφανές παρατηρώντας δύο βασικούς δείκτες, των αφίξεων και των συνολικών εσόδων. Ενδεικτικά για τις αφίξεις των 12 μηνών της περιόδου 2013- 2014, όπως φαίνεται και από το σχετικό διάγραμμα (διάγραμμα 1) στην συνέχεια, το ποσοστό συνεισφοράς της περιόδου μη αιχμής (Νοέμβριος – Μάρτιος) είναι μόνο 13% σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό 87% της περιόδου αιχμής (Απρίλιος – Οκτώβριος). Ανάλογη είναι και συνεισφορά σε ό,τι αφορά τα έσοδα, όπου το πρόβλημα της εποχικότητας αφήνει έντονα σε αυτόν το τομέα τα δείγματα του.

Διάγραμμα 2.1: Αφίξεις και έσοδα από τον τουρισμό

Έσοδα από τουρισμό

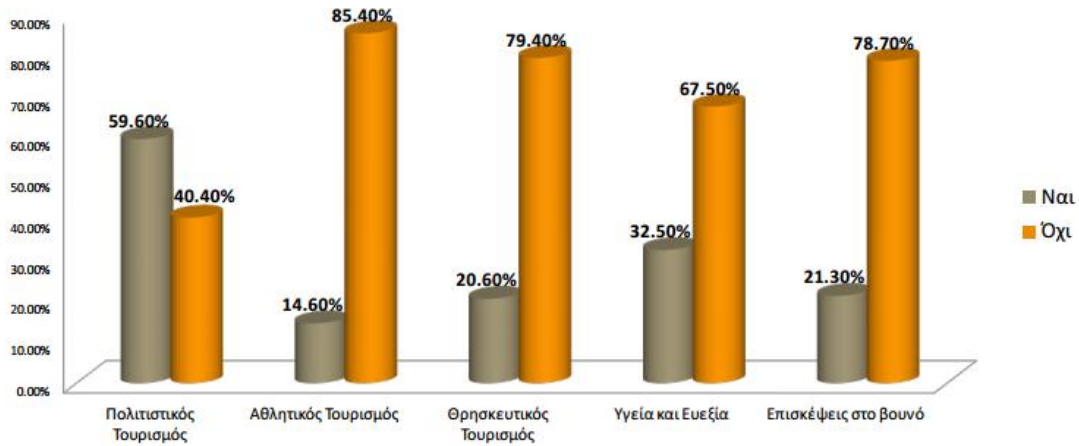

Πηγή: Εποχικότητα & χειμερινός τουρισμός: το Κυπριακό προϊόν μέσα από τα μάτια των τουριστών, Φθινόπωρο 2014. (<http://www.pwc.com.cy/>)

Έν συνέχεια των διαγραμματικών απεικονίσεων, παρουσιάζονται οι απαντήσεις που αφορούν την αποκόμιση εμπειριών στην Κύπρο από τις ειδικές μορφές τουρισμού. Από την πλειοψηφία των απαντήσεων που δόθηκαν στην ερώτηση αυτή διακρίνεται σημαντική διαφοροποίηση στη δυνατότητα του προορισμού να ταυτίσει το προϊόν που προσφέρει με τις προσδοκίες και βιώματα των τουριστών. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι εκτός από τον πολιτιστικό τουρισμό όπου η πλειοψηφία το 59,6% απάντησε θετικά στην σχετική ερώτηση, σε όλα τα υπόλοιπα κίνητρα επίσκεψης η πλειοψηφία των απαντήσεων στην ίδια ερώτηση ήταν αρνητική. Αυτό το γεγονός προκαλεί ανησυχία αν συνδυαστεί και με το αν ληφθεί υπόψη ότι τα κίνητρα επίσκεψης που βρίσκονται υψηλά στον κατάλογο προτίμησης όπως «Υγεία και Ευεξία» και ο «Αθλητικός Τουρισμός», διακρίνονται από πολύ μικρό ποσοστό που απάντησε ότι τελικά αποκόμισε σχετική εμπειρία.

Διάγραμμα 2.2: Αποκόμιση εμπειριών στην Κύπρο από ειδικές μορφές τουρισμού.

Πηγή: Εποχικότητα & χειμερινός τουρισμός: το Κυπριακό προϊόν μέσα από τα μάτια των τουριστών, Φθινόπωρο 2014. (<http://www.pwc.com.cy/>)

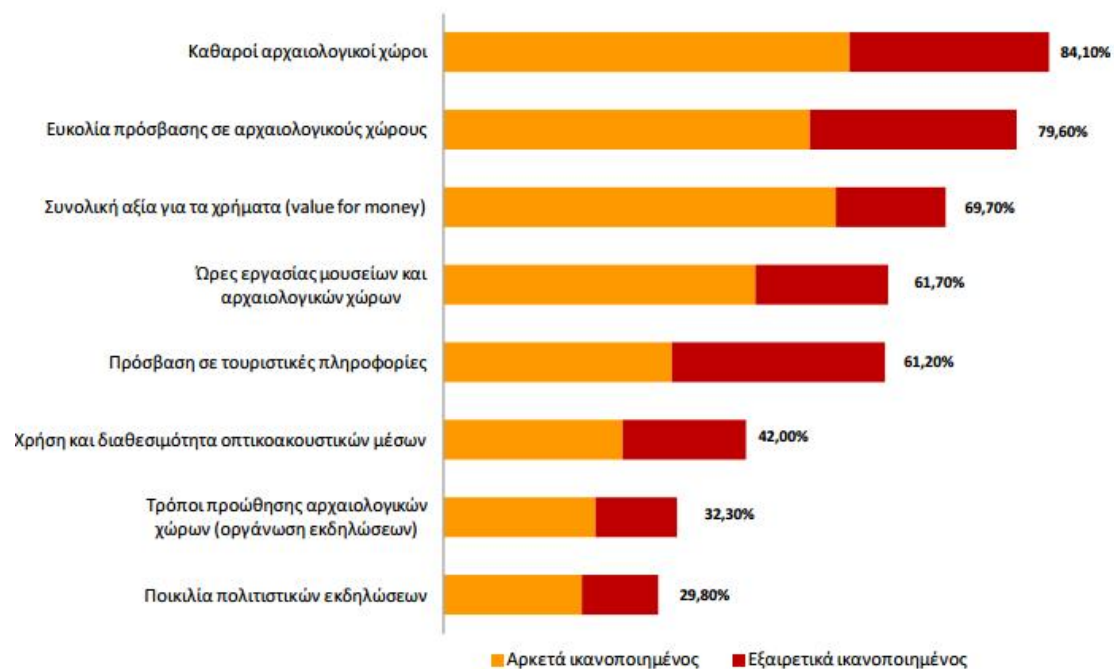
Στα ενθαρρυντικά στοιχεία της έρευνας αυτής, είναι το γεγονός ότι οι επισκέπτες που ανέφεραν ότι βίωσαν αυτό που προσδοκούσαν να βιώσουν και που ανέφεραν ως κίνητρο επίσκεψης, έμειναν σχετικά ικανοποιημένοι από την εμπειρία που βίωσαν. Στην συνέχεια η ερευνά δίνει προσοχή στα βασικότερα ευρήματα που αφορούν τα πέντε βασικότερα κίνητρα για να γίνει η επίσκεψη. Οι ήπιες θερμοκρασίες αποτελούν ένα κίνητρο, στο οποίο βεβαία δεν έχει επιρροή ο ανθρώπινος παράγοντας, καθώς το κλίμα είναι ένα διαχρονικό ανταγωνιστικό χαρακτηριστικό που έχει προσφέρει η φύση στην Κύπρο σε μεγάλο βαθμό. Η ανάδειξη και η αξιοποίηση του τουριστικού κλίματος για την επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου και τους χειμερινούς μήνες, θα πρέπει να αποτελέσει ένα από τους πρώτους στόχους όλων των δρώντων στην τουριστική δραστηριότητα. Ακολούθως ο πολιτιστικός τουρισμός, η συγκεκριμένη ειδική μορφή τουρισμού θα μπορούσε να αποτελέσει ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα επίσκεψης κατά την διάρκεια των νεκρών τουριστικών περιόδων μετά τον παράγοντα που προαναφέραμε.

Όπως φαίνεται και από το ακόλουθο διάγραμμα (διάγραμμα 2.3), ο βαθμός ικανοποίησης στα εξειδικευμένα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την συγκεκριμένη ειδική μορφή τουρισμού βρίσκεται σε ικανοποιητικά επίπεδα. Παρόλα αυτά ιδιαίτερη προσοχή επιβάλλεται να παρασχεθεί στα τρία χαρακτηριστικά που συγκέντρωσαν τις περισσότερες απαντήσεις και αφορούσαν δυσαρέσκειας και μη ικανοποίησης, που είναι:

- 1) Η χρήση και διαθεσιμότητα οπτικοακουστικών βοηθημάτων.
- 2) Οι τρόποι προώθησης των σημείων αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
- 3) Η μικρή ποικιλία πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Σαν δεύτερο ανησυχητικό εύρημα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε το γεγονός ότι περίπου το 30% δήλωσαν ούτε ευχαριστημένοι, ούτε δυσαρεστημένοι από το αντιλαμβανόμενο «value for money» που παρέχει ο πολιτιστικός τουρισμός στην Κύπρο κατά την διάρκεια των χειμερινών μηνών.

Διάγραμμα 2.3: Βαθμός ικανοποίησης (κλίμακα 4-5) - Πολιτιστικός τουρισμός

Πηγή: *Εποχικότητα & χειμερινός τουρισμός: το Κυπριακό προϊόν μέσα από τα μάτια των τουριστών, Φθινόπωρο 2014.* (<http://www.pwc.com.cy/>)

Όπως περιγραφικέ και ποιο πάνω, ιδιαίτερη σημασία για την συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, προκαλεί το γεγονός ότι από τους 41,8% που δήλωσαν ότι η «υγεία & ευεξία» αποτελεί αιτία επίσκεψης, τελικά μόνο ένας στους τρεις περίπου (32,5%) είχε την ευκαιρία να την βιώσει. Ενθαρρυντικό στοιχείο όμως, αποτελεί το γεγονός ότι αυτοί που απήλαυσαν την συγκεκριμένη μορφή τουρισμού ανέφεραν ότι έμειναν ικανοποιημένοι ή και πολύ ικανοποιημένοι από τα επιμέρους χαρακτηριστικά που την αποτελούν, χαρακτηριστικά όπως είναι η ποιότητα των εγκαταστάσεων και

υπηρεσιών. Έτσι διακρίνεται λοιπόν ότι ο τουρισμός υγείας και η ευεξίας αποτελεί μια ιδιαίτερη δυναμική για τον κυπριακό τουρισμό και υπάρχει η δυνατότητα περαιτέρω αξιοποίησης με στόχο τον περιορισμό του προβλήματος της εποχικότητας.

Ακόμα ενθαρρυντικός είναι και το στοιχείο που αφορά το βαθμό ικανοποίησης για τον αθλητικό τουρισμό, η οποία όμως προκύπτει από λίγους μόλις το (14,6%) οι οποίοι τελικά δήλωσαν ότι απήλαυσαν την συγκεκριμένη μορφή τουρισμού. Σίγουρα ο αθλητικός τουρισμός είναι μια ιδιαίτερα απαιτητική μορφή τουρισμού καθώς απαιτεί υψηλού επιπέδου επενδύσεις σε υποδομές. Παρόλα αυτά, το γεγονός ότι η προτίμηση της Κύπρου, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες, ευνοείται και από τον κυρίαρχο παράγοντα που αφορά το κλίμα. Ένα σημείο στο οποίο θα πρέπει να προσεχθεί αφορά την ποικιλία των προσφερομένων αθλητικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων, όπου ένας στους τέσσερις (24,6%) ανέφερε μια ουδέτερη στάση. Το γεγονός ότι η διοργάνωση εκδηλώσεων αποτελεί μέρος της πρώτης πεντάδα κινήτρων επίσκεψης της Κύπρου τους χειμερινούς μήνες, είναι επίσης ένα ιδιαίτερα ενθαρρυντικό χαρακτηριστικό.

Ένα ακόμα θετικό στοιχείο που προκύπτει από την ύπαρξη του συγκεκριμένου κινήτρου στην πρώτη πεντάδα των επιλογών, είναι το γεγονός ότι φαίνεται να προκρίνεται η συνδυαστική δράση και η ανάληψη πρωτοβουλιών τόσο από πλευράς δημοσίων και τοπικών αρχών όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Το γεγονός ότι αυτού του είδους οι προσθετικές εκδηλώσεις αναλαμβάνονται κυρίως από τις εταιρείες τουριστικής ανάπτυξης και προβολής των κατά τόπους περιφερειών στις οποίες επιτυχώς συμμετέχουν τόσο οι δημόσιες αρχές όσο και οι ιδιώτες που δραστηριοποιούνται στις τουριστικές επιχειρήσεις.

Αναφερόμενοι στον ανταγωνισμό, οι συμμετέχοντες στην έρευνα ερωτήθηκαν εάν πριν την επιλογή της Κύπρου, μελέτησαν και αναζήτησαν άλλους προορισμούς προ επίσκεψής. Το στοιχείο ότι περίπου στο 25% έδωσε καταφατική απάντηση και λειτουργεί επιβεβαιωτικά στο μεγάλο αριθμό τακτικών επισκεπτών της Κύπρου κατά τους χειμερινούς μήνες. Παρόλα αυτά άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι από αυτούς που αξιολόγησαν και εναλλακτικούς προορισμούς πριν την επιλογή της Κύπρου, ανέφεραν ότι από τις 14 χώρες που αξιολόγησαν, οι τέσσερις πρώτες θέσεις καταλαμβάνονται από μεσογειακές χώρες, με πρώτη την Ισπανία (28%), δεύτερη την Τουρκία (20%), Ελλάδα (12%) και Ιταλία (11%). Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί

ότι ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων ύψους 64,2% έχει επισκεφτεί διαφορετικό προορισμό κατά τη χειμερινή περίοδο, κάτι που δείχνει ότι ήταν σε θέση να κάνει τις απαραίτητες συγκρίσεις με το χειμερινό τουριστικό προϊόν της Κύπρου.

	Αφίξεις Περιηγητών				Έσοδα (€εκ.)			
ΠΕΡΙΟΔΟΣ	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	47.610	42.286	40.675	41.799	30,0	30,9	30,7	28,4
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	55.420	42.327	45.227	50.709	32,3	28,3	31,3	30,9
ΜΑΡΤΙΟΣ	94.300	92.620	77.533	97.479	62,5	66,0	56,5	65,0
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	189.648	162.439	180.998	201.495	114,6	110,4	132,9	130,5
ΜΑΪΟΣ	276.781	276.244	293.181	307.449	214,3	202,1	224,1	217,1
ΙΟΥΝΙΟΣ	329.977	308.219	342.221	336.967	254,5	259,8	303,2	259,0
ΙΟΥΛΙΟΣ	371.453	361.442	381.955	414.527	301,5	338,6	321,2	342,1
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	363.573	352.215	373.086	392.272	312,1	349,5	324,3	358,5
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	335.352	357.653	316.602	360.899	289,9	353,4	273,4	321,1
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	261.997	273.587	251.453	269.363	211,5	246,6	217,1	225,0
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	84.020	81.542	81.437	108.093	62,8	59,2	65,0	81,9
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	54.772	54.813	56.863	78.348	41,6	37,6	43,7	
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	2.464.908	2.405.390	2.441.239	2.659.405	1.927,7	2.082,4	2.023,4	
% Μεταβολή	3,0	-2,4	1,5	8,9	10,2	8,0	-2,8	

Πηγή: (<http://www.pwc.com.cy/>)

Θετικά σημεία

- Διακρίνεται έντονα το γεγονός ότι το ήπιο κλίμα. Οι αυξημένες περιόδοι ηλιοφάνειας και οι καλές θερμοκρασίες σε σύγκριση με άλλους προορισμούς ιδιαίτερα της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης αποτελούν το βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο για την επίσκεψη στην Κύπρο κατά τους χειμερινούς μήνες.
- Το κυπριακό τουριστικό προϊόν, πέραν των χειμερινών περιόδων έχει τη δυνατότητα να εμπλουτιστεί από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στις ειδικές μορφές τουρισμού με αιχμή του δόρατος τον πολιτιστικό τουρισμό και τον τουρισμό υγείας και ευεξίας.
- Από τους επισκέπτες που δήλωσαν ότι είχαν την ευκαιρία να βιώσουν έκτος από τον κλασικό τουρισμό μια ή περισσότερες ειδικές μορφές τουρισμού, αναφέρετε έναν ιδιαίτερα υψηλό βαθμό ικανοποίησης ως αποτέλεσμα της εμπειρίας που απήλαυσαν.
- Τέλος στα θετικά σημεία προσδιορίζεται η ύπαρξη μιας σημαντικής βάσης «τακτικών επισκεπτών» (brand loyal) στην Κύπρο πέραν από την καλοκαιρινή περίοδο και κατά την χειμερινή περίοδο.

Σημεία προς βελτίωση

- Υπάρχουν σημαντικές ειδικές μορφές τουρισμού όπως για παράδειγμα ο αγροτουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός κλπ. Όπως και άλλοι τομείς του κυπριακού προϊόντος, για παράδειγμα οι ορεινές περιοχές οι οποίες εμφανίζουν χαμηλά στοιχεία αξιοποίησης ως προς τη δυνατότητα τους να αποτελέσουν κίνητρα επίσκεψης τουλάχιστον για τους χειμερινούς μήνες.
- Διακρίνεται σημαντικός βαθμός αδυναμίας ανταπόκρισης στις προσδοκίες των τουριστών όσο αφορά τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, καθώς η πλειοψηφία εξ' αυτών αναφέρει ότι κάποια ειδική μορφή αποτέλεσε κίνητρο επίσκεψης την οποία δήλωσε παράλληλα ότι δεν τη βίωσε.
- Παραμένει και για την χειμερινή περίοδο το πρόβλημα ανάμεσα σε τιμής-κόστους του προσφερομένου τουριστικού προϊόντος και της

προσλαμβάνουσας αξίας που αποδίδει αυτό που αναφέρετε και ως value for money.

- Αξιοποίηση των αρχών της αειφορίας σε επίπεδο προορισμού, ιδιαίτερα κατά τη χειμερινή περίοδο με σκοπό τον περιορισμό του προβλήματος της εποχικότητας.
- Επαναπροσδιορισμός των υπό αξιοποίηση καναλιών αξιοποιούμενων καναλιών επικοινωνίας και προβολής. Περαιτέρω έμφαση σε στρατηγική επικοινωνίας διαπροσωπικών επαφών και μεταφοράς μηνυμάτων μέσω διαδικτύου και μέσω κοινωνικής δικτύωσης.

(Εποχικότητα & χειμερινός τουρισμός: το Κυπριακό προϊόν μέσα από τα μάτια των τουριστών,2014)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1 Επιπτώσεις της τουριστικής πολιτικής-τραπεζικό σύστημα.

3.1.1 Το τραπεζικό σύστημα της Κύπρου.

Τα συστατικά μέρη του κυπριακού τραπεζικού συστήματος είναι τα εγχώρια τραπεζικά ιδρύματα, οι Διεθνείς Τραπεζικές Μονάδες και απαραίτητα η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, η οποία αποτελεί και την εποπτική αρχή των δυο προηγούμενων οντοτήτων τραπεζικού χαρακτήρα.

Τα βασικά στοιχεία που προσδιορίζουν τον εποπτικό ρόλο της Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, είναι η χορηγεί άδειων για την πραγματοποίηση τραπεζικών εργασιών και εποπτεύει τις Τράπεζες. Το ρυθμιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο προσδιορίζονται οι εποπτικές δραστηριότητες της Κεντρικής Τράπεζας ορίζονται από την Επιτροπή της Βασιλείας βάση νομοθετικού πλαισίου της Ευρωπαϊκή Ένωση, η δυο αυτές μορφές αποτελούν και τον διαρκεί εποπτικό μηχανισμό που μετά το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης χαρακτηρίζεται από αυστηρότερα προσδιοριστικά στοιχεία.

Τον Ιούλιο του 2003 ψηφίστηκε τροποποιητικός νόμος που αφορούσε την συμμόρφωσης, την εναρμόνιση του ρυθμιστικού και εποπτικού πλαισίου για την παροχή τραπεζικών εργασιών με κατεύθυνση το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Σήμερα λειτουργούν στην Κύπρο δεκαοχτώ Τράπεζες οι οποίες έχουν συσταθεί στην Κύπρο και οι τέσσερις από αυτές είναι εισηγμένες στο Χρηματιστήριο Αξιών Κύπρου.

Ο τραπεζικός κλάδος της Κύπρου τα τελευταία χρόνια έχει μεταβάλει και προωθήσει και δραστηριότητες που δεν χαρακτηρίζονται ως αμιγώς τραπεζικές τις δραστηριότητες τους και αφορούν τομείς που αφορούν ασφαλιστικές εργασίες, εργασίες χρηματοδοτικής μίσθωσης, χρηματοδότησης με ενοικιαγορά και πρακτόρευσης επιχειρηματικών απαιτήσεων, καθώς και σε υπηρεσίες επιχειρηματικού κεφαλαίου, διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων, επενδυτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες, και υπηρεσίες θεματοφυλακής και διαχείρισης κινητών αξιών. *(Αργυρίδου-Δημητρίου Χ. και Κανάρη Ε., 2012)*

Η Κύπρος τους επόμενους μήνες (αρχές του 2016) αναμένετε να εξέλθει από την μνημονική επιτήρηση. Αυτό χαρακτηρίζετε ως ενθαρρυντικό. Παρά τις

προβλέψεις του οίκου αξιολόγησης Moody's, που εντόπιζε σοβαρά προβλήματα στο οικονομικό περιβάλλον και στα δημόσια οικονομικά της κυπριακής οικονομία το 2014. Ο συγκεκριμένος οίκος είχε εντάξει την ανταλλαγή χρέους της Κύπρου σε πιστωτικό γεγονός θεωρώντας την ως χρεοκοπία. Μέσα στα αρκετά που προσδιόριζε αυτή η απόφαση του οίκου ανέφερε για τον τραπεζικό κλάδο της Κύπρου ότι, η εξυγίανση τραπεζών, θα προσδιοριστεί από σημαντική συρρίκνωση των δραστηριοτήτων για το τραπεζικό σύστημα. Μέσα από αυτήν την προοπτική γίνεται εμφανές ότι την οικονομική δραστηριότητα μετά την είσοδο στο μνημόνια και τις περιοριστικές πολιτικές θα επιφέρει συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας. Αλλά χαρακτηριστικά ήταν η ύφεση και η παρατεταμένη οικονομική αναδιάρθρωση στοιχεία τα οποία θα επιδράσουν αρνητικά τόσο στην επενδυτική εμπιστοσύνη και στην ελκυστικότητα της Κύπρου ως χρηματοοικονομικό κέντρο και επενδυτικού προορισμού. Τέλος ανέφερε και την πιθανότητα περιορισμού των ανταγωνιστικών της πλεονεκτημάτων για τα επόμενα χρόνια.

Στα σενάρια του συγκεκριμένου οίκου και εν, απουσία ισχυρών πηγών ανάπτυξης σύμφωνα με της προβλέψεις του, το βασικό σενάριο του οίκου για την οικονομία είναι ότι δεν θα διακρίνει αναπτυξιακή προοπτική για την κυπριακή οικονομία πριν το 2016. Παρόλα αυτά το τέταρτο τρίμηνο του 2015 η κυπριακή οικονομία παρουσίασε θετικό ρυθμό ανάπτυξης 2,4% συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014, με βάση τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας Κύπρου.

Ο ρυθμός ανάπτυξης προσδιορίζεται ιδιαίτερα στους τομείς, ξενοδοχεία-εστιατόρια και γενικότερα στην τουριστική δραστηριότητα, επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, λιανικό και χονδρικό εμπόριο, μεταποίηση, κατασκευές, μεταφορές, παρόλα το πρόσφατο χρηματοπιστωτικό προβλήματα σημείο ανάκαμψης αποτέλεσαν και εργασίες που αφορούσαν ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς.

(http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/index_gr/index_gr?OpenDocument)

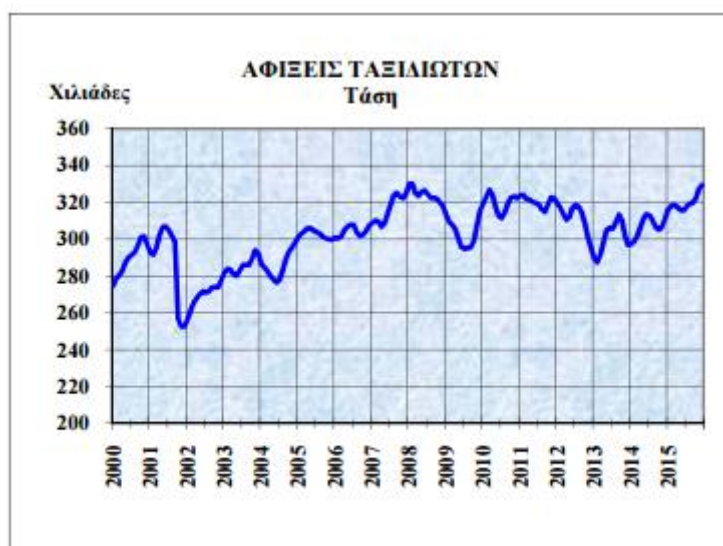
Στις αναφορές του οίκου αναφέρονται οι προοπτικές από το φυσικό αέριο και η πιθανή αύξηση της ανταγωνιστικότητας, με μακροπρόθεσμη προοπτική. Τέλος στην αναφορά του ο οίκος για την κυπριακή οικονομία κάνει αναφορά ότι υπάρχει

επίσης κίνδυνος λόγω της κατάστασης στις τράπεζες να επιβληθεί περιορισμός στην διακίνηση κεφαλαίων.(*Θεοχαρίδης Κ. , (2012), σελ 5-17*).

Η αναφορά του Παγκύπριου Συνδέσμου Ξενοδόχων (ΠΑΣΥΞΕ), προσδιορίζει ως θετική την αύξηση τουριστών το 2014 όσον αφορά την προσέλκυση η οποία συνεχίστηκε και για το επόμενο έτος. Παρόλα τις καλές προοπτικές και την ανοδική τάση ο ανταγωνισμός στον οποίο δραστηριοποιείται το τουριστικό προϊόν της Κύπρου δηλαδή η Μεσόγειος παρουσίασε πιο δυναμική ανάπτυξη. Αυτό προσδιορίζεται στην βάση των ανακοινώσεων του Πρόεδρου του Συνδέσμου, Χάρη Λοϊζίδα, που ανέφερε ότι στις προσδοκίες του Συνδέσμου για τα επόμενα πέντε χρόνια, είναι ο αριθμός των τουριστών από τα 2,5 εκατ. ετησίως να φτάσουν τα 3,5 εκατ. Με βάση τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO), η Κύπρος ήταν η μοναδική χώρα της Μεσογείου που είχε πτωτικές τάσεις στην ανάπτυξη του τουρισμού για το 2014, με αύξηση 1.5% των αφίξεων και 3% μείωση εσόδων συγκριτικά με το 2013, ενώ οι βασικοί ανταγωνιστές της είχαν, Ελλάδα (+23%), Πορτογαλία (+12), Ισπανία (+7%), Τουρκία (+7%), Μάλτα (+7%), Κροατία (+6%) και Σλοβενία (+6%).

Διάγραμμα 3.1

Πηγή:[http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/4B0ED17042DBCD79C2257BB4003159C1/\\$file/MONTHLY_ECON_IND_BULLETIN-JANDEC15-EL-020216.pdf?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/4B0ED17042DBCD79C2257BB4003159C1/$file/MONTHLY_ECON_IND_BULLETIN-JANDEC15-EL-020216.pdf?OpenElement)

Στο παραπάνω διάγραμμα καταγράφεται μια διαρκεί τάση αύξηση του τουρισμού της Κύπρου από το 2000 και έπειτα μέχρι και το 2015 παρόλα αυτά διακρίνονται και χρόνιες που υπάρχει πτωτική πορεία όπως το 2002 που οι αφίξεις

έπεσαν κάτω από τις 250 χιλ. Πτώση καταγράφεται και με την έναρξη του 2004 κατά την οποία οι αφίξεις έπεσαν κάτω από τις 280 χιλ., όπως και το 2009 που έπεσαν κάτω από τις 300 χιλ. και τέλος η τελευταία σημαντική μείωση καταγράφεται το 2013 με τις αφίξεις να πέφτουν στις κάτω από τις 290 χιλ.

Με βάση την στατιστική υπηρεσία της Κύπρου , η συνεισφορά του τουρισμού στο κυπριακό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν για το έτος 2014 ήταν 7,4% και για το 2013 ήταν 6,7%. Το ολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τρέχουσες τιμές αγοράς υπολογίζεται για το έτος 2014 στα 17,51 δις. ευρώ, σε σύγκριση με 18,12 δισεκατομμύρια το 2013, ουσιαστικά παρατηρήθηκε μείωση κατά 3.4%. Η Στατιστικής Υπηρεσίας της Κύπρου προσδιορίζει, το ανθρώπινο δυναμικό που εργάστηκε στην ξενοδοχειακή και επισιτιστική βιομηχανία το 2014, έφτασε στις 35.600 ενώ το 2013 ήταν στις 35.100. Το σύνολο του επικερδώς απασχολούμενου πληθυσμού της Κύπρου κατά το 2014 έφθασε βάση αρχικών στοιχείων ήταν 339.000 σε σχέση με 345.700 το 2013.

Παρόλα αυτά ο ΠΑΣΥΞΕ δείχνει να ανησυχεί για το κατά πόσο ο τουρισμός της Κύπρου θα επανέλθει σε ανοδική τροχιά στηριζόμενος σε αρχικές εκτιμήσεις και στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας το 2014, ότι το σύνολο των οικονομικών υποχρεώσεων των τουριστικών επιχειρήσεων μόνο στις εμπορικές τράπεζες της Κύπρου, περιλαμβανομένων των Συνεργατικών Πιστωτικών Ιδρυμάτων, ανέρχεται στο ποσό των δύο περίπου δισεκατομμυρίων ευρώ (1,945 δισεκατομμύρια).

(Παγκυπριος σύλλογος ξενοδόχων, 2015).

3.1.2 Τραπεζικές χορήγησης

Στις 30 Νοεμβρίου 2012, η κυπριακή κυβέρνηση συμφώνησε με την τρόικα τους όρους διάσωσης της κυπριακής οικονομίας, απομένοντας μόνο να συμφωνηθεί το ακριβές ποσό της αναχρηματοδότησης των τραπεζών. Ύστερα από την αποτυχία της Κύπρου να καλύψει μέρος των δανειακών της υποχρεώσεων σε το ρωσικό δάνειο των 2,5 δις που είχε λάβει μέχρι τις αρχές του 2013. Οι οίκοι αξιολόγησης μετά από αυτά τα γεγονότα υποβάθμισαν την κυπριακή οικονομία, έτσι η κυπριακή κυβέρνηση ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με την Ευρώπη για την διευθέτηση του ζητήματος. Η συμφωνία που υπήρξε περιλάμβανε λήψη μέτρων, οι οποίες ήταν περικοπές σε μισθούς και κοινωνικές παροχές, πρόσθετη φορολόγηση ειδών πολυτελείας, καυσίμων, τυχερών παιχνιδιών κλπ.

(<http://www.politis-news.com/upload/20121130/1354292326-07337.pdf>)

Στην συμφωνία που κατέληξαν στις 16 Μαρτίου το 2013 περιλάμβανε την παροχή 10 δις για την κάλυψη των αναγκών της Κύπρου. Ακόμα η συμφωνία περιλάμβανε να αντληθούν επιπλέον 5,8 δις με φορολόγηση κούρεμα των καταθέσεων που υπήρχαν στις κυπριακές τράπεζες. Το κούρεμα ορίστηκε στο 6,7% για καταθέσεις έως 100 χιλ ευρώ και 9,9% για καταθέσεις που υπερβαίνουν το προαναφερθέν ποσό, παρόλα την δυσκολία της παραπάνω κατάστασης η συμφωνία δεν πείρε έγκριση από το κυπριακό κοινοβούλιο στις 19 Μαρτίου 2013. Έτσι στις 25 Μαρτίου οι υπουργοί οικονομικών ευρωζώνης και το ΔΝΤ κατέθεσαν εναλλακτικό σχέδιο, στην οποία προβλεπόταν κούρεμα καταθέσεων κατά 40% από τις κυπριακές τράπεζες που υπερβαίνουν τα 100 χιλ ευρώ. (*Strupczewski J., Annika Breidhardt A., 2013*),

Στην συνέχεια θα παρουσιαστεί η κατάσταση στην παροχή δανείων στις επιχειρήσεις που δεν δραστηριοποιούνται σε χρηματοοικονομικές δραστηριότητες της Κύπρου το τρίμηνο πριν την είσοδο της στο μνημόνιο (2013) και το τρίμηνο στο οποίο αναμένετε να βγει από αυτό (2015). Σε μια προσπάθεια να προσδιοριστεί η παροχή ρευστότητας και στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό τομέα στην Κύπρο. Το δεδομένα στον τραπεζικό κλάδο της Κύπρου έδειχνα να αλλάζουν από πριν. Αυστηρότερα κριτήρια για χορήγηση δανείων προς επιχειρήσεις είχαν επιβληθεί από το τελευταίο τρίμηνο του 2012, στην οποία είχε καταγράψει σημαντική αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο (50% από 20%). Την

περίοδο εκείνη οι ενδιαφερομένοι φορείς και οι αναλυτές προσδιόριζαν ότι για το πρώτο τρίμηνο του 2013, θα επιβάλλονταν αυστηρότερα κριτήρια και ο δείκτης διάχυσης θα περιοριζόταν στο 30%.

Στο τέλος του 2012 η παροχή δανείων είτε αυτά αφορούσαν την χορήγηση στεγαστικών είτε καταναλωτικών άλλα και λοιπών δανείων προς νοικοκυριά έγιναν αυστηρότερα, σε παρόμοια κλίμακα με το προηγούμενο τρίμηνο.

Πίνακας 3.1

Συγκριτικά συνοπτικά στοιχεία δανειοδοτήσεων ανάμεσα σε νομισματική ένωση και Κύπρο (2012 Q4 - 2013 Q1).

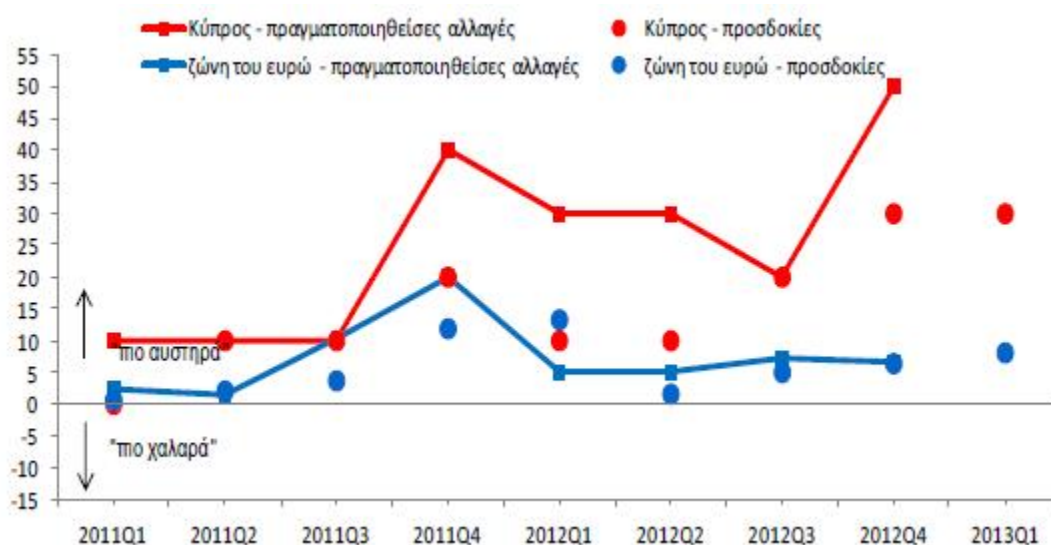
Σύνοψη αποτελεσμάτων ²	Κύπρος		ζώνη του ευρώ	
	2012Q4	2013Q1 (προσδοκίες)	2012Q4	2013Q1 (προσδοκίες)
Κριτήρια χορήγησης δανείων				
Επιχειρήσεις	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>
Νοικοκυριά				
- Στεγαστικά Δάνεια	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>
- Καταναλωτικά και λοιπά Δάνεια	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>	<i>Αυστηρότερα</i>
Ζήτηση για δάνεια				
Επιχειρήσεις	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>
Νοικοκυριά				
- Στεγαστικά Δάνεια	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>
- Καταναλωτικά και λοιπά Δάνεια	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>	<i>Μείωση</i>

Πηγή: http://www.centralbank.gov.cy/media/pdf_gr/BLS_Report_Jan13.pdf

Η ευρωζώνη αυστηροποίησε τις προϋποθέσεις χρηματοδότησης σε έναν βαθμό επιπλέον, με το ποσοστό των τραπεζών να παραμένει γύρω στο 7% των χορηγήσεων, σύμφωνα με τις προσδοκίες που είχαν καταγραφεί το προηγούμενο τρίμηνο. Το τέταρτο τρίμηνο του 2012 η ζήτηση δανείων από επιχειρήσεις παρουσίασε πτώση παρόμοια με αυτή του προηγούμενου τριμήνου που προσδιορίζεται κοντά στο 13% με 14%.

Στο ακόλουθο διάγραμμα 2.2 αναφέρονται τα αποτελέσματα της έρευνας όσον αφορά τα κριτήρια χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις και τις προσδοκίες των τραπεζών, στην κυπριακή τραπεζική αγορά συγκριτικά με την των άλλων τραπεζικών αγορών της ζώνης του ευρώ.

Διάγραμμα 3.2
Κριτήρια χρηματοδότησης: δάνεια προς μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις(δείκτης διάχυσης, %)

Πηγή: κεντρική τράπεζα Κύπρου 2013

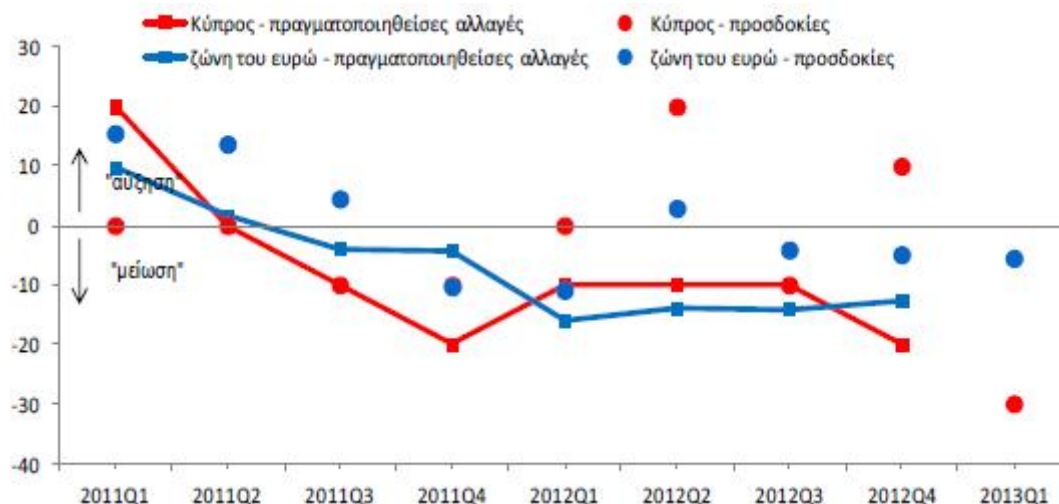
Η εφαρμογή αυστηρότερων κανόνων στην χορήγηση δανείων προς επιχειρήσεις διέγραψε σημαντική αύξηση το τελευταίο τρίμηνο του 2012 συγκριτικά με το αντίστοιχο προηγούμενο, με το σταθμισμένο καθαρό ποσοστό των τραπεζών που δήλωσαν αυστηρότερα κριτήρια να ανέρχεται στο 50% από 20% που είχε υπολογιστεί στο προηγούμενο. Οι παράγοντες που συνέβαλαν στον περιορισμό αυτό της δανειοδότησης ήταν οι ίδιοι με του προηγούμενου τρίμηνου. Αυτοί προσδιορίζονται, στο κόστος που σχετίζεται με την κεφαλαιακή θέση των τραπεζών, την κατάσταση ρευστότητας των τραπεζών και τις προσδοκίες σχετικά με τη γενικότερη οικονομική δραστηριότητα να ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση. Η μεγαλύτερη αύξηση, σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο, δεν αντικατοπτρίστηκε σε οποιοσδήποτε μεγαλύτερες μεταβολές που αφορούν τους αυστηρότερους κανόνες, όπως οι οροί των δανείων προς επιχειρήσεις. Αντίθετα, οι επιβαρύνσεις εκτός τόκων και αυτές που αφορούν την διάρκεια του δανείου παρέμειναν αμετάβλητα.

Για την ζώνη του ευρώ η θέσπιση αυστηρότερων κριτηρίων στην παροχή δανείων σε επιχειρήσεις το τελευταίο τρίμηνο του 2012 έμεινε αμετάβλητο συγκριτικά με το προηγούμενο κοντά στο 7%. Η μεγαλύτερη επίδραση προς τη θέσπιση αυστηρότερων κριτηρίων παραγόντων όπως, αυτό του κόστους που σχετίζεται με την κεφαλαιακή θέση των τραπεζών, την ικανότητα πρόσβασης σε χρηματοδότηση μέσω της αγοράς και ο κίνδυνος όσον αφορά τη ζητούμενη ασφάλεια φαίνεται να αντισταθμίστηκε από τη μικρότερη επίδραση των προσδοκιών σχετικά με τη γενικότερη οικονομική δραστηριότητα και των προοπτικών που αφορούν συγκεκριμένους κλάδους ή εταιρείες. *(Κεντρική τράπεζα Κύπρου, 2013).*

Στην συνέχεια προσδιορίζεται η καθαρή ζήτηση για δανειοδοτήσει στην Κύπρο. Αυτή χαρακτηρίζεται από πτωτική πορεία και το τελευταίο τρίμηνο του 2012 που από το -10% έπεσε στο -20%. Σε αυτές δεν συμπεριλαμβάνονται οι ανάγκες χρηματοδότησης για πάγιες επενδύσεις και την αναδιάρθρωση χρέους. Για την ζώνη του ευρώ η καθαρή ζήτηση για δάνεια από επιχειρήσεις έμεινε περίπου αμετάβλητη για το τρίτο τρίμηνο του 2012 από -13% πήγε στο -14%. Η έκδοση χρεογράφων και τα δάνεια από μη τραπεζικά ιδρύματα συνέτειναν σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι το τρίτο τρίμηνο του 2012 στη μείωση της ζήτησης για δάνεια από επιχειρήσεις, σε αντίθεση με παράγοντες όπως είναι οι ανάγκες χρηματοδότησης πάγιων επενδύσεων, αποθεμάτων και κεφαλαίων ζήτησης, καθώς και οι συγχωνεύσεις ή εξαγορές και αναδιάρθρωση επιχειρήσεων που είχαν χαμηλότερη επίδραση προς την κατεύθυνση της μείωσης της ζήτησης.

Διάγραμμα 3.3

Ζήτηση: δάνεια προς μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις(δείκτης διάχυσης, %)

Πηγή: κεντρική τράπεζα Κύπρου 2013

Σε αντιπαράθεση με παραπάνω στοιχεία θα αναφερθούν τα αντίστοιχα στοιχεία από την ίδια έκθεση της κεντρική τράπεζας της Κύπρου για το τελευταίο τρίμηνο του 2015. Η επιλογή του τελευταίου τριμήνου του 2012 είναι σημαντική γιατί το άμεσος επόμενο του 2013 η Κύπρος ξεκίνησε διαβουλεύσεις για είσοδο στο μηχανισμό στήριξης που πρόσφατα είχε συστήσει η ευρωζώνη.

Το χρονικό διάστημα που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία τόσο για Κύπρο όσο και για την ζώνη του ευρώ είναι το τελευταίο τρίμηνο του 2015 για την ζήτηση και προσφορά δανείων. Και στις δυο περιπτώσεις το διάστημα αυτό παρατηρήθηκε αύξηση της καθαρής ζήτησης δανείων από επιχειρήσεις. Η ανάκαμψη στην καθαρή ζήτηση δανείων για τις επιχειρήσεις της Κύπρου που ξεκίνησε το πρώτο τρίμηνο του 2015 συνεχίστηκε μέχρι και το τέλος του έτους.

Πίνακας 3.4

Συγκριτικά συνοπτικά στοιχεία δανειοδοτήσεων ανάμεσα σε νομισματική ένωση και Κύπρο (2015 Q3 - 2015 Q4).

Σύνοψη αποτελεσμάτων	Κύπρος		Ζώνη του ευρώ	
	2015Q3	2015Q4 (προσδοκίες)	2015Q3	2015Q4 (προσδοκίες)
Κριτήρια χορήγησης δανείων				
Επιχειρήσεις	Αμετάβλητα	Αμετάβλητα	Χαλαρότερα	Χαλαρότερα
Νοικοκυριά				
- Στεγαστικά Δάνεια	Αμετάβλητα	Αμετάβλητα	Αυστηρότερα	Αυστηρότερα
- Καταναλωτικά και λοιπά Δάνεια	Αμετάβλητα	Αμετάβλητα	Χαλαρότερα	Χαλαρότερα
Ζήτηση για δάνεια				
Επιχειρήσεις	Αύξηση	Αμετάβλητη	Αύξηση	Αύξηση
Νοικοκυριά				
- Στεγαστικά Δάνεια	Αμετάβλητη	Αύξηση	Αύξηση	Αύξηση
- Καταναλωτικά και λοιπά Δάνεια	Αμετάβλητη	Αύξηση	Αύξηση	Αύξηση

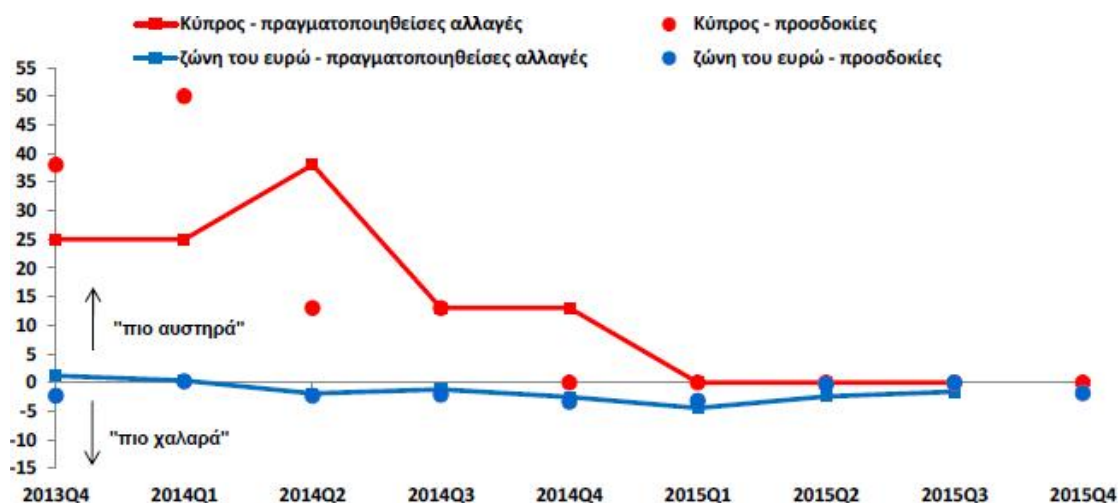
Πηγή: κεντρική τράπεζα Κύπρου 2015

Στο ακόλουθο διάγραμμα (διάγραμμα 3.4) παρουσιάζονται τα ερευνητικά αποτελέσματα συγκριτικά με τα κριτήρια χορήγησης δανείων και πιστωτικών διευκολύνσεων προς τις επιχειρήσεις, όπως και οι προσδοκίες των τραπεζών, ανάμεσα στην Κύπρο και στην ζώνη του ευρώ. Για το τραπεζικό τομέα της Κύπρου το τελευταίο τρίμηνο του 2015, τα κριτήρια για τη χορήγηση δανείων προς επιχειρήσεις έμειναν αμετάβλητα. Με όλους τους παράγοντες, πέραν της γενικής οικονομικής κατάστασης και τις προοπτικές που αφορούν συγκεκριμένους κλάδους ή εταιρείες να παραμένουν στα ίδια επίπεδα.

Διάγραμμα 3.5

Κριτήρια χρηματοδότησης: δάνεια προς μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις
(δείκτης διάχυσης, %)

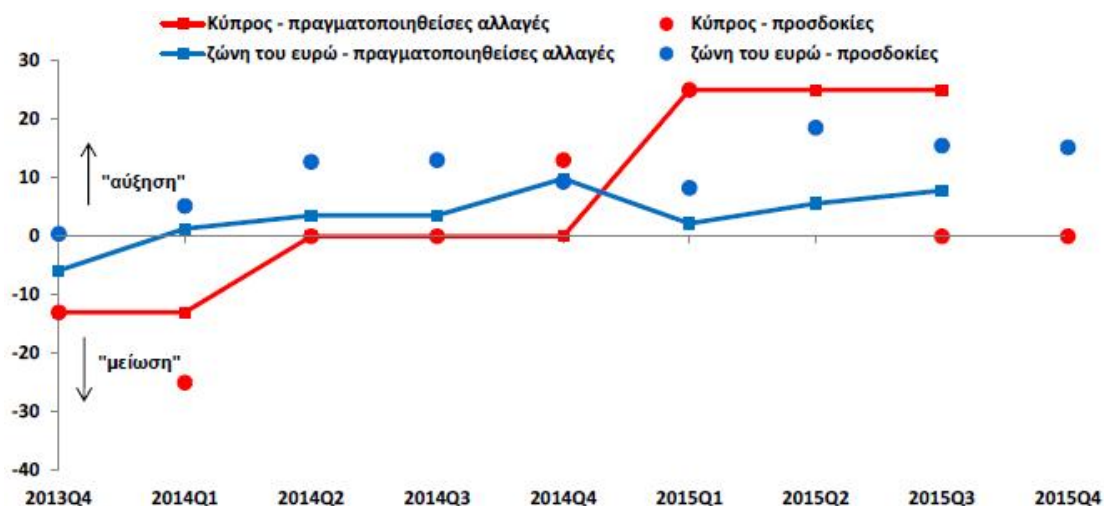
Πηγή: κεντρική τράπεζα Κύπρου 2013

Οι αθροιστικοί όροι και οι απαιτήσεις στην χορήγηση δανείων και καθορισμού πιστωτικών ορίων προς επιχειρήσεις έγιναν γενικά πιο χαλαροί, εν μέσω κυρίως του περιθωρίου δανεισμένου για τα υψηλότερα σε ζήτηση δάνεια. Αν και οι απαιτήσεις ασφάλειας αυστηροποιήθηκαν, οι υπόλοιπες απαιτήσεις παρέμειναν σταθερές. Παράγοντες που επέδρασαν στον προσδιορισμό χαλαρότερων όρων ήταν η μείωση στο κόστος κεφαλαίων και των πειρασμών που σχετίζονται με τον ισολογισμό όπως και από την ακόμα μεγαλύτερη πίεση από τον ανταγωνισμό.

Η καθαρή ζήτηση για δάνεια από επιχειρήσεις στην Κύπρο κατέγραψε αυξητικές τάσεις καθόλα την διάρκεια του 2015, σε αντιδιαστολή των προσδοκιών των συμμετεχόντων στον τραπεζικό κλάδο άλλα και ενδιαφερομένων για τραπεζικά προϊόντα, για αμετάβλητη ζήτηση. Οι βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν σε αυτή την αύξηση της καθαρής ζήτησης αφορούσαν πάγιες επενδύσεις, τα αποθέματα και τα κεφάλαια κίνησης και η αναδιάρθρωση χρέους. Με τους υπόλοιπους παράγοντες να παραμένουν σταθεροί.

Διάγραμμα 3.6

Κριτήρια χρηματοδότησης: στεγαστικά δάνεια προς νοικοκυριά (δείκτης διάχυσης, %)

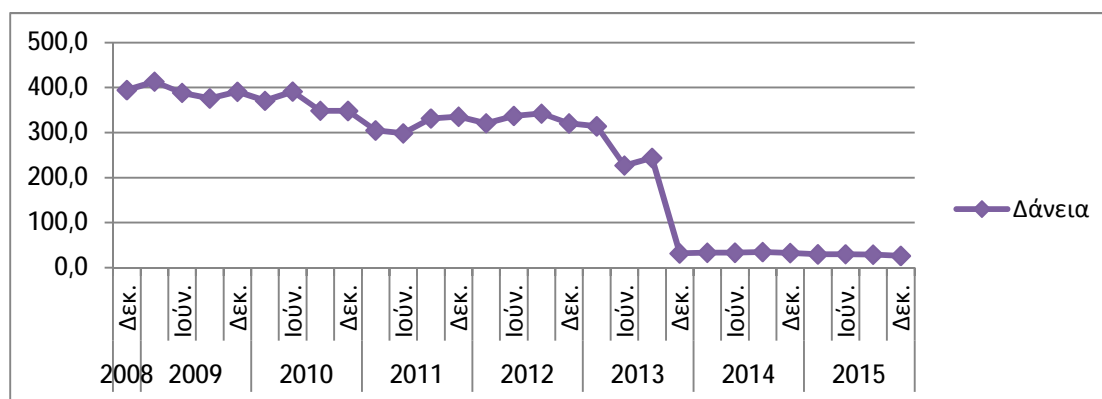

Πηγή: κεντρική τράπεζα Κύπρου 2013.

Στο ακόλουθο διάγραμμα (διάγραμμα 3.7) παρουσιάζονται τα στοιχεία του παθητικού που έχουν οι επενδυτική οργανισμοί σε μορφή δανείων. Άξιο αναφοράς είναι ότι στο παρακάτω διάγραμμα είναι ραγδαία και απότομη πτώση από την έκθεση των τραπεζών σε αυτή την μορφή παθητικού το καλοκαίρι του 2013, που από ένα επίπεδο 350 εκ. ευρώ μέχρι το τέλος του χρόνου είχαν φτάσει σε ένα επίπεδο κάτω από 50 εκ. ευρώ όπου και παραμένουν ακόμα και σήμερα.

Διάγραμμα 3.7

Στατιστικά στοιχεία παθητικού των επενδυτικών οργανισμών-δάνεια.

Πηγή: Στατιστικά στοιχεία επενδυτικών οργανισμών, Φεβρουάριος 2016.

Στο ακόλουθο διάγραμμα (διάγραμμα 3.8) καταγράφονται τα στοιχεία του ενεργητικού που κατέχουν η επενδυτικοί οργανισμοί. Στοιχείο άξιο αναφοράς είναι το γεγονός της απότομης και μεγάλης πτώσης που καταγράφεται το καλοκαίρι του 2013 όπου από το 740 περίπου εκ. ευρώ οι καταθέσεις και τα δάνεια των επενδυτικών οργανισμών έφτασαν να είναι λίγο πάνω από τα 300 εκ. ευρώ. Αυτή η πτωτική πορεία που ξεκίνησε τότε δείχνει να συνεχίζεται ακόμα και σήμερα.

Διάγραμμα 3.8

Στατιστικά στοιχεία ενεργητικού των επενδυτικών οργανισμών-δάνεια.

Πηγή: Στατιστικά στοιχεία επενδυτικών οργανισμών, Φεβρουάριος 2016.

3.2 Προοπτικές τραπεζικού κλάδου.

Συμπερασματική έκθεση της ευρωπαϊκής επιτροπής το Φεβρουάριο του 2015 χαρακτήριζε την αναδιάρθρωση των τραπεζών της Κύπρου ως επιτυχή. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Τράπεζα Κύπρου που έχει σε γενικές γραμμές ολοκληρώσει την επιχειρησιακή εφαρμογή του σχεδίου αναδιάρθρωσης, καθώς έχουν κλείσει όλα τα υποκαταστήματα και οι μονάδες διεθνών συναλλαγών βάση του σχεδίου που είχε σχεδιαστεί και έχει ολοκληρωθεί η μετάβαση όλων των λειτουργιών πληροφορικής.

Επίσης ο κλάδος των συνεταιριστικών τραπεζών καταγράφει ενθαρρυντικά στοιχεία κυρίως από πλευράς περικοπών στις προσλήψεις προσωπικού και γενικότερα σε ζητήματα που αφορούν το κόστος. Το τραπεζικό κυπριακό ζήτημα παρόλα αυτά παράμενε και εξακολουθεί να διακρίνεται από σημαντικές προκλήσεις και η κύρια εντοπίζεται στον περιορισμό των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Το επίπεδο των μη εξυπηρετούμενων δανείων παρόλα αυτά βρίσκεται σε διαρκή αύξηση καθώς έχει φτάσει το 63% στην Τράπεζα Κύπρου, το 56,7% στις συνεργατικές τράπεζες και το 56% στην Hellenic για το έτος 2014. Έχουν κατασκευαστεί μονάδες διαχείρισης ληξιπρόθεσμων οφειλών για τον περιορισμό της κατάστασης που αφορούν το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί ότι η διαδικασία αυτή χαρακτηρίζεται από αργά βήματα. Ωστόσο, προβλέπονται όμως καλύτερα αποτελέσματα από την στιγμή που θα τεθεί σε ισχύ ο νόμος για τις κατασχέσεις ώστε να δώσει στις τράπεζες καλύτερα μέσα για την αντιμετώπιση των δανειοληπτών που αδυνατούν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους.

Όπως επίσης και η ανάπτυξη μιας αγοράς που θα διαχειρίζεται τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια και την άρση των εμποδίων για τις τράπεζες να λαμβάνουν χρηματοοικονομικές πληροφορίες σχετικά με υπερήμερους δανειολήπτες θα παράσχει μια επιπλέον βοήθεια στην προσπάθειες στην αναδιάρθρωσης του Κυπριακού τραπεζικού συστήματος. Οι μεταβαλλόμενες εκροές καταθέσεων δεν δείχνουν να επιδρούν πάνω στα τραπεζικά αποθέματα ρευστότητας που δείχνουν μία διαρκής βελτίωση από τις αρχές του 2015.

Οι εκροές ξεκίνησαν να δείχνουν μια βελτιωμένη κατάσταση από το τέταρτο τρίμηνο του 2014, και κατά κύριο λόγο έπειτα από τα αποτελέσματα της συνολικής αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, οι εκροές καταθέσεων κατέγραψαν μια σταθεροποιητική τάση. Κατά συνέπεια, και σε συνδυασμό με τις αποπληρωμές του δανείου, την ανακεφαλαιοποίηση και την εκχώρηση στοιχείων του ενεργητικού που οδήγησαν σε νέες εισροές μετρητών, τα αποθέματα ρευστότητας αυξήθηκε κατά 1,25 δισ. ευρώ περίπου, σε εμπορικές τράπεζες και σε συνεργατικές τράπεζες μέσα στο 2014. Τα ενθαρρυντικά στοιχεία περιλαμβάνουν και την άρση των περιορισμών στον έλεγχο της κίνηση κεφαλαίων για τις εγχώριες συναλλαγές που καταργήθηκαν σταδιακά.

([http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/2ABF791EC1C658B1C2257DA5004AE3F9/\\$file/Policy%20for%20gradual%20relaxation%20of%20remaining%20restrictive%20measures%20CLEAR%204%20Dec%202014.pdf](http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/2ABF791EC1C658B1C2257DA5004AE3F9/$file/Policy%20for%20gradual%20relaxation%20of%20remaining%20restrictive%20measures%20CLEAR%204%20Dec%202014.pdf))

Σε ανακοινώσεις τους οι αρχές δεσμεύτηκαν ότι η χαλάρωση των ελέγχων θα προχωρήσει με σταδιακά και προσεκτικά βήματα ώστε θα αξιολογείται σε μικρά χρονικά διαστήματα. Τα περιοριστικά μέτρα για τις εξωτερικές συναλλαγές χαλάρωσαν δύο φορές, αρχικά στις 8 Δεκεμβρίου 2014 και, στη συνέχεια, στις 12 Ιανουαρίου 2015. Παρά τη μεγάλη πρόοδο, η μεταρρύθμιση του πλαισίου για την αφερεγγυότητα, που αποτελεί σημαντικό νομοθετικό μέτρο για το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής δε δείχνει ολοκληρωμένο. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές στοχεύουν στην ανάπτυξη των στοιχείων που είναι απαραίτητα για μια συνολική μεταρρύθμιση των καθεστώτων αφερεγγυότητας τόσο των φυσικών προσώπων και όσο και των επιχειρήσεων. Η πράξη αυτή θα είναι τεραστία σημασίας για τη παροχή κινήτρων για τους οφειλέτες και τους πιστωτές ώστε να συνάψουν μια νέα συμφωνία με την τράπεζα τους για να αναδιαρθρώσουν τα χρέη τους. *(Ευρωπαϊκή επιτροπή, 2015).*

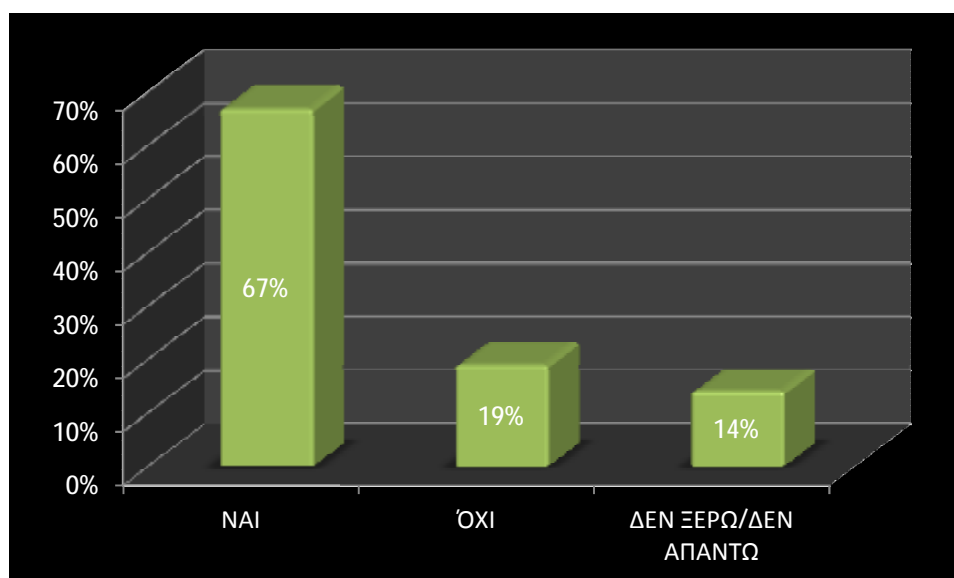
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4.1 Μεθοδολογία έρευνας

Στο παρόν κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια προσδιορίσει των δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο κυπριακός τουρισμός έπειτα από την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Κύπρο. Διερευνηθήκαν ζητήματα που αφορούσαν ζητήματα χρηματοδοτήσεων, ρευστότητας και δανειοδοτήσεων για τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο τομέα του τουρισμού. Πραγματοποιήθηκε ερευνά με την μορφή ερωτηματολογίου, στο οποίο απάντησαν 114 επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο γενικότερο τομέα του κυπριακού τουρισμού. Τα δεδομένα συλλέχτηκαν το χρονικό διάστημα από 8/2015- 4/2016 και η ανάλυση τους έγινε με την βοήθεια του προγράμματος excel 2007.

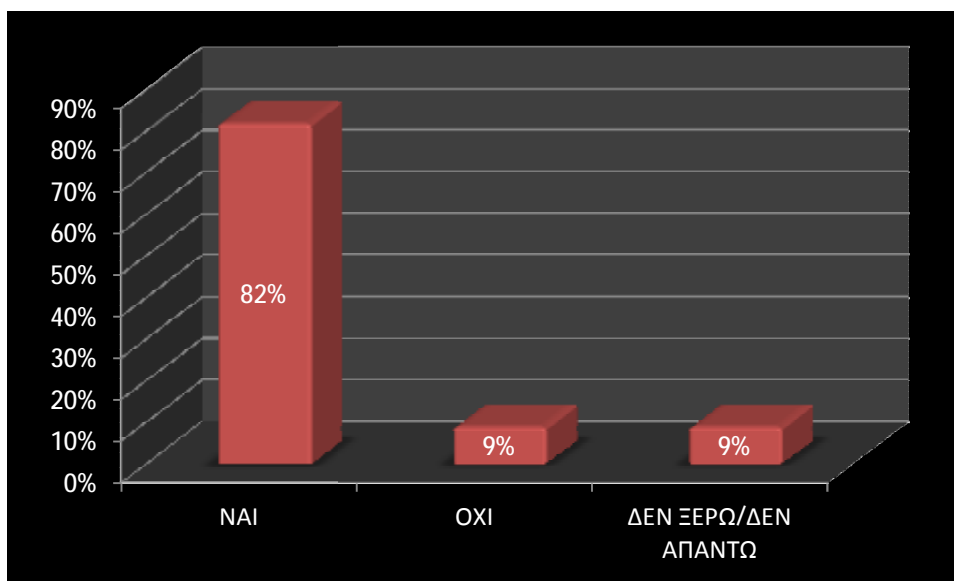
4.2 Αποτελέσματα έρευνας

1. Διακρίνεται δυσχέρειες από την είσοδο της Κύπρου στο Μνημόνιο στο τουριστικό κλάδο.

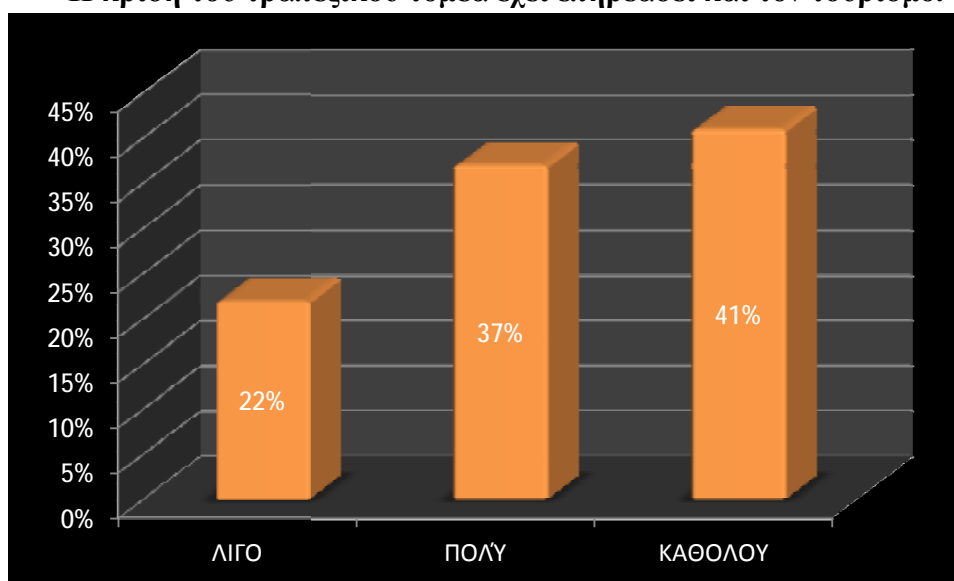
Στην ερώτηση αν οι επιχειρηματίες του τουριστικού προϊόντος της Κύπρου διακρίνουν δυσκολίες σε αυτόν με την είσοδο της Κύπρου στο μνημείο, το 67% ανέφερε πως ναι, το 19% πως όχι και το 14% απάντησε δεν ξέρει/δεν άπαντα.

2. Η χρηματοδότηση του τουρισμού κλάδου στην Κύπρο διακρίνεται να έχει περιοριστεί την περίοδο του Μνημονίων.

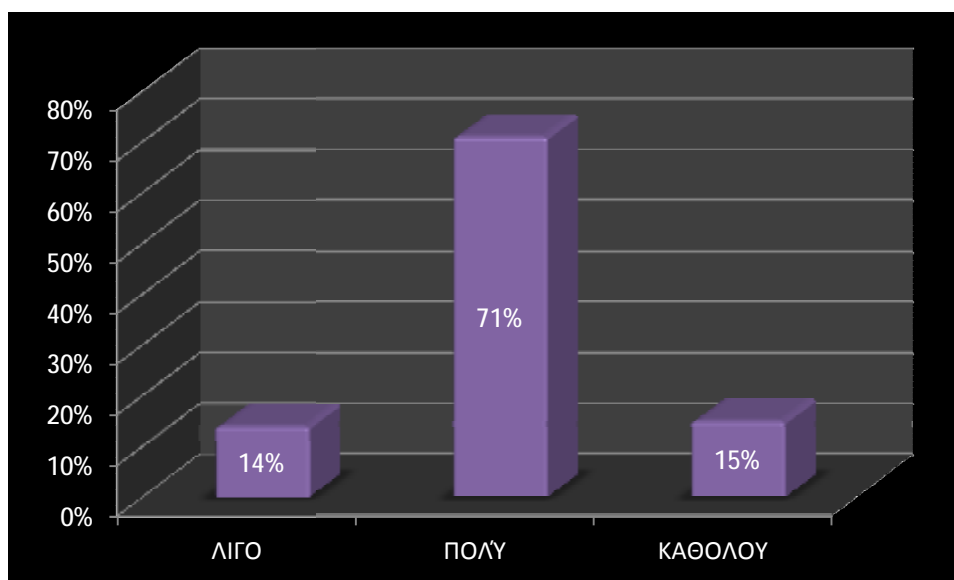
Όσον αφορά την χρηματοδότηση μετά την είσοδο της Κύπρου στο μνημόνιο, το 82% ανέφερε πως ναι έχει περιοριστεί, το 9% πως όχι, και το 9% ανέφερε πως δεν ξέρει/δεν άπαντα.

3. Η κρίση του τραπεζικού τομέα έχει επηρεάσει και τον τουρισμό.

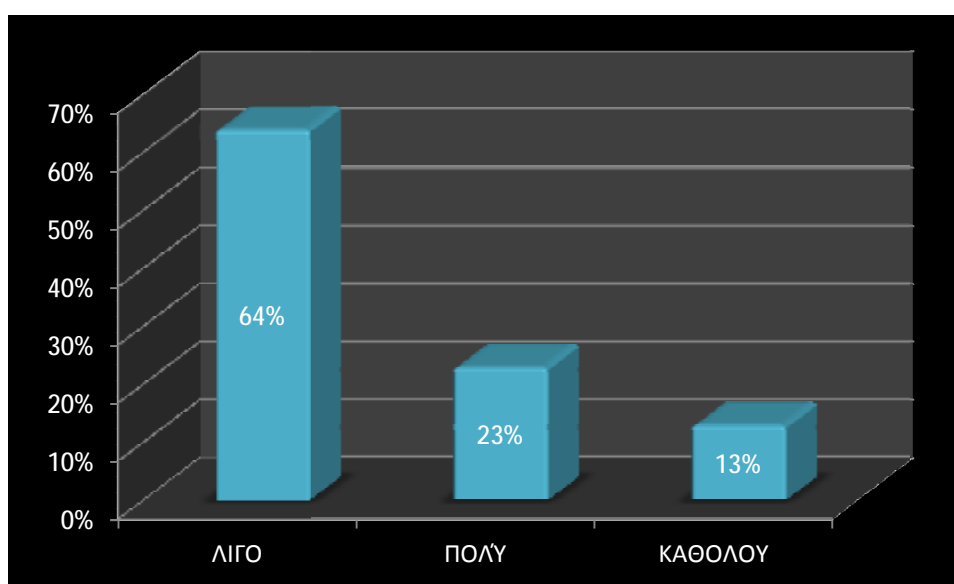
Στο ερώτημα αν η τραπεζική κυπριακή κρίση έχει επηρεάσει τον τουρισμό της Κύπρου το 22% ανέφερε λίγο, το 37% πολύ και το 41% απάντησε καθόλου.

4. Οι περιοριστικές πολιτικές (μνημόνιο) έχουν περιορίσει την ρευστότητα στην επιχείρησή σας.

Για τον περιορισμό της ρευστότητας στην επιχείρησή τους στην περίοδο του μνημονίου το 14% ανέφερε ότι έχει περιοριστεί λίγο, το 71% ανέφερε πολύ και το 15% καθόλου.

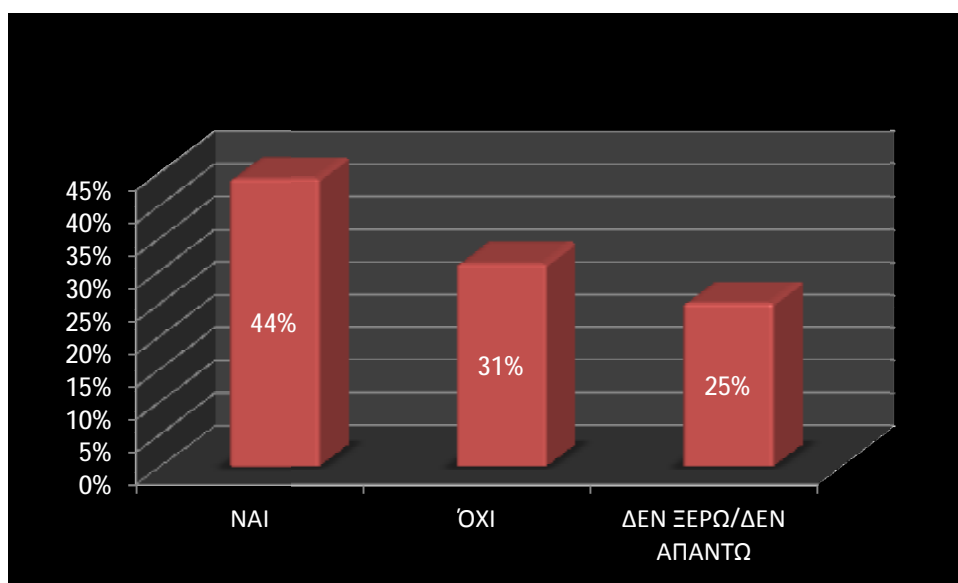
5. Είστε ευχαριστημένοι από την τουριστική κίνηση στην Κύπρο τις περιόδους του μνημονίου.

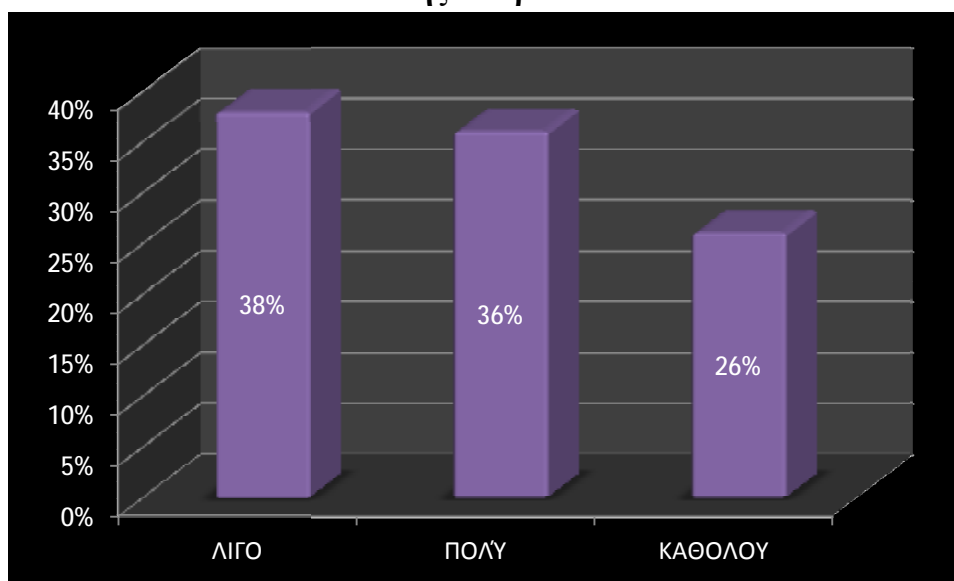
Στο ερώτημα αν οι επιχειρηματίες του τουρισμού είναι ευχαριστημένοι από την τουριστική κίνηση την περίοδο του μνημονίου το 64% ανέφερε πως είναι λίγο, το 23% πολύ και το 13% ανέφερε καθόλου.

6. Μετά την υποβολή των περιορισμών έχετε σκεφτεί να μειώσετε κάποιες από τις υπηρεσίες που μέχρι τώρα παρείχατε για εξοικονόμηση κόστους.

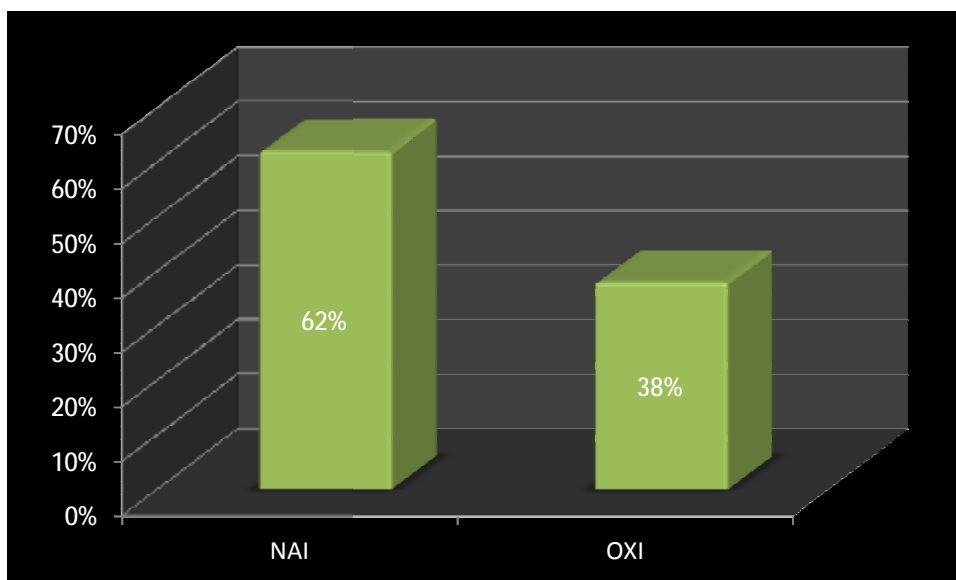
Για τον περιορισμό των υπηρεσιών μετά την εφαρμογή του μνημονίου το 44% ανέφερε πως έκανε, το 31% ανέφερε πως δεν έκανε ένα το 25% απάντησε πως δεν ξέρει και δεν άπαντα.

7. Διακρίνεται προοπτικές επιχειρηματικής ανάπτυξης στον τουριστικό τομέας της Κύπρου.

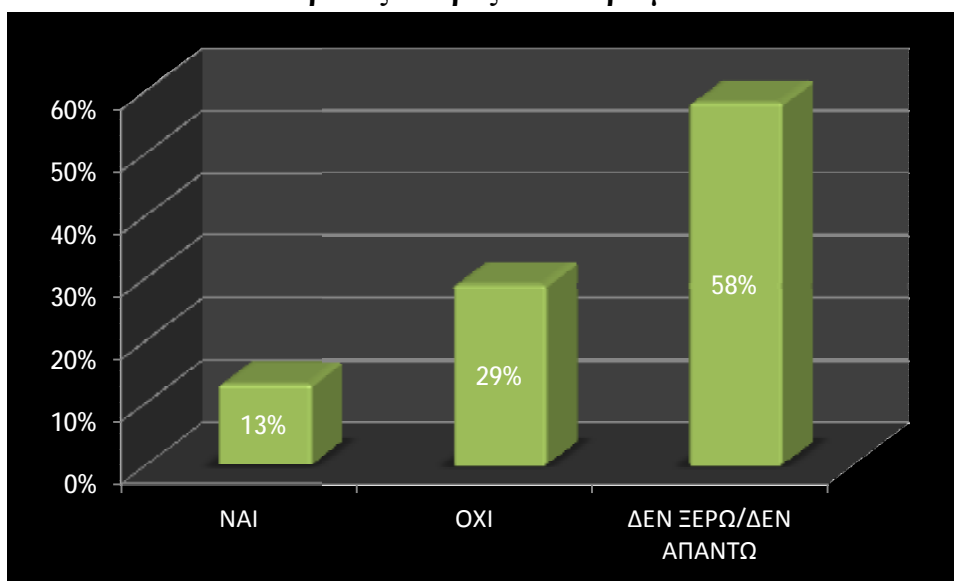
Όσον αφορά τις προοπτικές ανάπτυξης το 36% ανέφερε ότι υπάρχουν λίγες, το 36% πολλές και το 26% καθόλου.

8. Εκτός από την τραπεζική χρηματοδότηση στην περίοδο του μνημονίου έχετε αναζήτηση εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης.

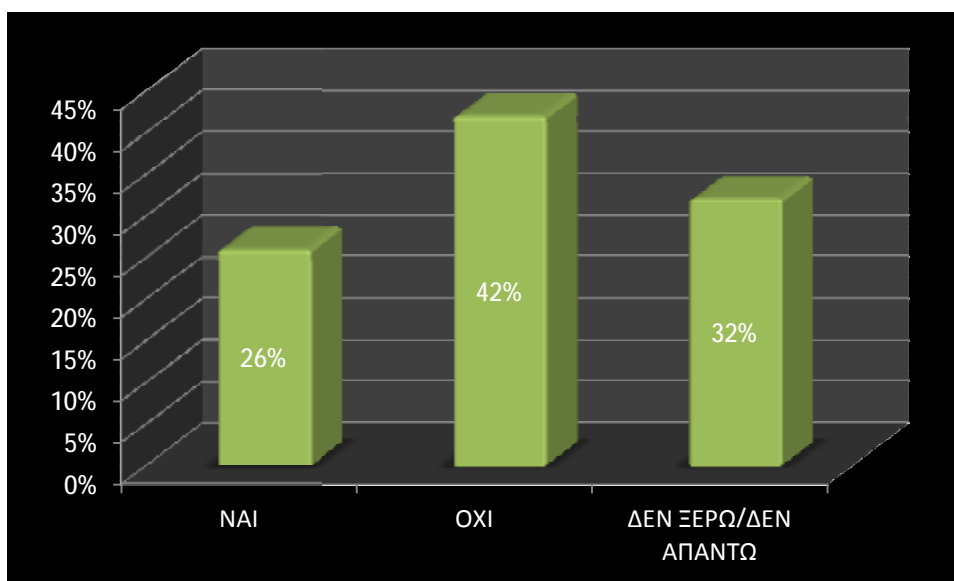
Στην ερώτηση για εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης την περίοδο του μνημονίου και της τραπεζικής κρίσης στην Κύπρο το 62% ανέφερε πως έχει αναζήτηση και το 38% ανέφερε πως όχι δεν έχει αναζήτηση.

9. Μετά την άρση του μνημονίου διακρίνετε μεγαλύτερη ρευστότητα των τραπεζών προς τον τουρισμό.

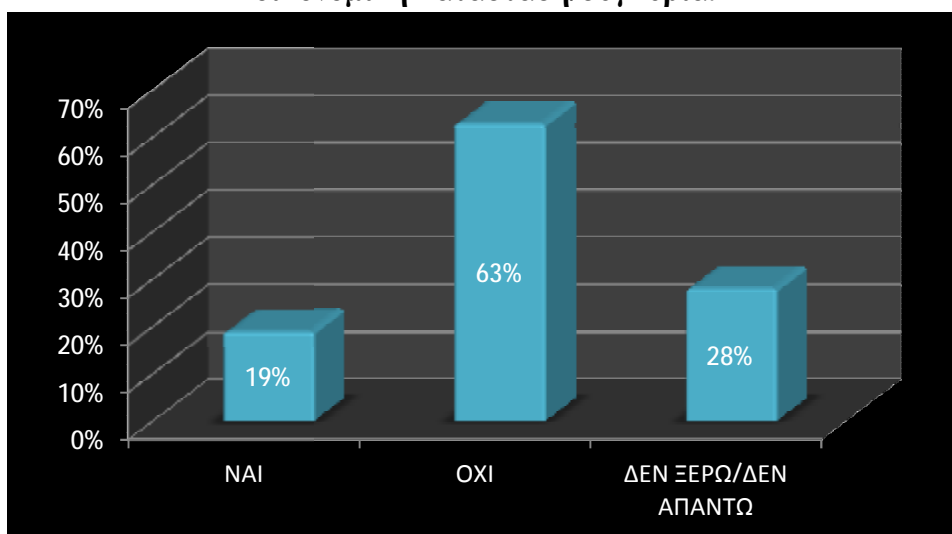
Με την άρση του μηναίου για το αν έχουν διακρίνει μεγαλύτερη ρευστότητα από την πλευρά των τραπεζών στο τουρισμό το 13% ανέφερε πως ναι, το 39% πως όχι και το 58% πως δεν ξέρει/ δεν άπαντα.

10. Η χρηματοδότηση αποτελεί για εσάς το σημαντικότερο εργαλείο ανάπτυξης για την επιχείρησή σας.

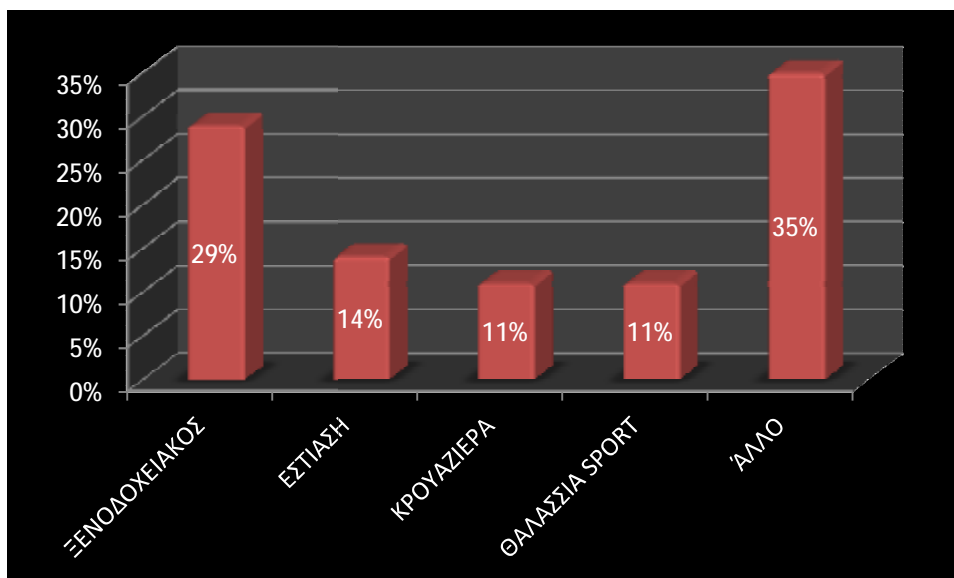
Για την σημαντικότητα του εργαλείου χρηματοδότηση ως στοιχείο της ανάπτυξης για την επιχείρησή τους, το 26% ανέφερε ότι είναι σημαντικό, το 42% πως όχι και το 32% δεν ξέρει/δεν άπαντα.

11. Έχετε στα άμεσα σχέδιά σας μια επιχειρηματική επένδυση με την δεδομένη οικονομική κατάσταση/συγκύρια.

Στην προοπτική μια επιχειρηματικής επένδυσης στο άμεσο μέλλον με την παρούσα οικονομική συγκύρια, θετικά απάντησε το 19% του δείγματος μας, αρνητικά το 63% και δεν ξέρω/δεν απαντώ το 28%.

12. Ποιος τομέας του τουρισμού επηρεάστηκε περισσότερο με την επιβολή των περιοριστικών μέτρων.

Και τέλος στο ερώτημα ποιο τομέας επηρεάστηκε περισσότερο από την οικονομική κρίση και την λήψη μέτρων το 29% ανέφερε το ξενοδοχειακό κλάδο, το 14% ανέφερε την εστίαση, το 11% την κρουαζιέρα, το 11% τα θαλασσιά sport και το 35% ανέφερε κάτι άλλο.

Συμπεράσματα

Η θέση της Κύπρου έχει δύο σημαντικές επιπτώσεις στα πλαίσια της ανάπτυξης του τουρισμού. Αρχικά είναι σχετικά κοντά στην πολιτικά ταραχώδη περιοχή της Μέσης Ανατολής, αποτέλεσμα αυτού, η πολιτική αστάθεια στη Μέση Ανατολή μπορεί να αποτελεί μια σημαντική επιρροή στη ζήτηση τουρισμού. Επίσης το νησί είναι ένας απομακρυσμένος μεσογειακός προορισμός Παραθερισμού και συγκριτικά με άλλους μεσογειακούς προορισμούς, είναι σχετικά απόμακρο από τις σημαντικές βόρειες ευρωπαϊκές αγορές του. Αποτέλεσμα αυτού είναι να διογκώνει το κόστος των διακοπών στην Κύπρο.

Από το 1960, η οικονομία της Κύπρου έχει αναπτυχθεί σημαντικά. Ο τουρισμός έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία του νησιού, που αντιπροσώπευε πάνω από 40% των εξαγωγών ή των αγαθών μέχρι το 1973. Μεταξύ 1960 και 1974, ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης στις αφίξεις τουριστών στην Κύπρο ξεπερνούσε το 20%, συγκριτικά με το ποσοστό 8% για όλες τις διεθνείς αφίξεις το αντίστοιχο χρονικό διάστημα. Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Κύπρο δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο. Αυτό που είναι νέο είναι το μέγεθος και η επίδραση του τουρισμού στην κυπριακή οικονομία.

Η κυπριακή οικονομία παρουσίασε ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ της τάξης του 4,1% σε πραγματικούς όρους κατά την περίοδο 1999 - 2002, συγκριτικά με το μέσο όρο της τάξης του 2,9% στις υπό ένταξη χώρες και 2,1% στην Ευρωζώνη. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ανάπτυξη αυτή καταγράφηκε σε συνθήκες πλήρους, απασχόλησης, χαμηλού πληθωρισμού, σταθερού και ισχυρού νομίσματος, καθώς και σχετικά χαμηλού δημοσιονομικού ελλείμματος. Ακόμα, σύμφωνα με την ετήσια έκθεση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας του 2002 το κατά κεφαλήν εισόδημα της Κύπρου φτάνει το 71% του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωζώνης, ενώ ο μέσος όρος του κατά κεφαλήν εισοδήματος των υπό ένταξη χωρών είναι 44% του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Παρόλα αυτό στα τέλη του 2012 η κυπριακή οικονομία μέσα από την δημιουργία ενός υπερδιογκωμένου τραπεζικού συστήματος αναγκάστηκε για περίπου 4 χρόνια να εισέρθει σε επιτηρήσει και να ακολουθήσει μια περιοριστική δημοσιονομική πολιτική, το γεγονός ήταν αναμενόμενο να επιδράσει αρνητικά σε ένα από του σημαντικότερους τομείς που επιδρούν πάνω στο κυπριακό ΑΕΠ. Έτσι ο τουρισμός έδειχνε να δυσκολεύεται να βρει κεφάλαια τόσο για την λειτουργία του

(κάλυψη βραχυπρόθεσμων αναγκών) όσο και για την χρηματοδότηση επενδύσεων σε αυτόν.

Από τα αποτελέσματα της ερευνά προκύπτουν τα εξής δεδομένα. Μετά την είσοδο στο μνημόνιο το μεγαλύτερο ποσοστό διακρίνει δυσκολίες στην είσοδο στο τουριστικό κλάδο μετά την εφαρμογή των μνημονίων. Η πλειοψηφία των ερωτώμενων αναφέρει ότι μετά το μνημόνιο η χρηματοδότηση του τουριστικού κλάδου περιορίστηκε σημαντικά. Στην ερώτηση αν η κρίση του τραπεζικού τομέα έχει επηρεάσει τον τουρισμό, το καθόλου απαντήθηκε περισσότερο. Στο ερώτημα αν έχει επηρεαστεί η ρευστότητα της επιχείρησή τους, το συντριπτικό ποσοστό απάντησε πολύ. Λίγο ευχαριστημένο δηλώνει το μεγαλύτερο ποσοστό από την τουριστική κίνηση τα έτη εφαρμογής του μνημονίου. Λίγες επιχειρηματικές προοπτικές απάντησε το δείγμα ότι διακρίνει στο τουριστικό τομέα της Κύπρου, στην δεδομένη κατάσταση. Εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης έχει αναζητήσει την περίοδο των μνημονίων το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος. Αγνοία δηλώνει το μεγαλύτερο ποσοστό όσο αφορά την ρευστότητα στο τουρισμό μετά το τέλος του μνημονίου. Όμως το μεγαλύτερο ποσοστό δεν θεωρεί σημαντικό εργαλείο την χρηματοδότηση για την επιχείρησή του. Ακόμα το μεγαλύτερο ποσοστό δεν έχει στα άμεσα σχέδια του κάποια επιχειρηματική επένδυση στο τουρισμό με την παρούσα οικονομική συγκυρία. Τέλος ο τομέας που επηρεάστηκε σημαντικότερα από την επιβολή των περιοριστικών μέτρων στον τουρισμό απαντήθηκε ο ξενοδοχειακός και κάτι άλλο από τις παρεχόμενες απαντήσεις επίσης έλαβε σημαντικό ποσοστό.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αργυρίδου-Δημητρίου Χ. και Κανάρη Ε., (2012), «Το χρηματοπιστωτικό σύστημα της Κύπρου», ανάρτηση το 2014, <http://www.theguardian.com/>
- Δαριβιανάκης Α., Μπορμπουδάκης Ε. (2012). Πτυχιακή Εργασία: «Οικονομική κρίση και Τουρισμός, Συνέπειες οικονομικής κρίσης. Πιθανοί τρόποι αντιμετώπισης.
- Ευρωπαϊκή επιτροπή, έγγραφο των υπηρεσιών της επιτροπής, έκθεση χώρα Κύπρος για το 2015.
- Ηγουμενάκης, Ν., Κραβαρίτης, Κ. & Λύτρας, Π. (1999) Εισαγωγή στον Τουρισμό. Αθήνα: Εκδόσεις Intebooks σ.84.
- Θεοχαρίδης Κ. , (2012), «Οικονομική Κρίση στην Κύπρο και οι τιμές, με στοιχεία και αριθμούς», σελ 5-17.
- Θεοδώρου, Θ. (2009). Η Οικονομική Κρίση. http://www.alfavita.gr/artra/art13_7_9_0703.php
- Καλφιώτης, Σ. (1976) Τουριστική Οικονομική. Αθήνα: Εκδόσεις Τυροβολάς.
- Κυπριακός οργανισμός τουρισμού (ΚΟΤ), (Δεκέμβριος 2005), Ανάπτυξη Θεματικών Πάρκων στην Κύπρο.
- Ρούπας, Β. (1993) Αρχές Τουρισμού. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων σ.7.

Ξένη

- Ahmed, S. (1986). “Understanding residents reactions to tourism marketing strategies”. *Journal of Travel Research*, 25 (2), pp. 13-18.
- Cook, (1990). “Tourism, terrorism, and political instability”.
- Faulkner, (2001). “Crisis management in tourist destinations”. Aktas G. , Gunlu EA).
- Fraulkner, B., Mascardo, G. & Laws, E. (2000). *Turbulence, Chaos and Complexity. Tourism in the Twenty First Century*, 333-334.

- *Hall, C. M. & V. O'Sullivan, (1996). "Tourism and Politics: Policy, Power and Place". New York.*
- *Sharply R., (2000). Island tourism development: The case of Cyprus, University of Nurthumbria: Center of Travel and Tourism.*
- *Strupczewski J., Annika Breidhardt A., (2013), Last-minute Cyprus deal to close bank, force losses.*
- *Wieviorka, M. (1994). "The Theater of Terror: Mass Media and International Terrorism". White Plains NY: Longman.*

Διαδικτυακές πηγές.

- <http://www.pwc.com.cy>
- http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/index_gr/index_gr?OpenDocument
- <http://www.politis-news.com/upload/20121130/1354292326-07337.pdf>[http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/2ABF791EC1C658B1C2257DA5004AE3F9/\\$file/Policy%20for%20gradual%20relaxation%20of%20remaining%20restrictive%20measures%20CLEAR%204%20Dec%202014.pdf](http://www.mof.gov.cy/mof/mof.nsf/All/2ABF791EC1C658B1C2257DA5004AE3F9/$file/Policy%20for%20gradual%20relaxation%20of%20remaining%20restrictive%20measures%20CLEAR%204%20Dec%202014.pdf)

Παράρτημα

1. Διακρίνεται δυσχέρειες από την είσοδο της Κύπρου στο Μνημόνιο στο τουριστικό κλάδο.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
2. Η χρηματοδότηση του τουρισμού κλάδου στην Κύπρο διακρίνεται να έχει περιορίσει την περίοδο του Μνημονίων.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
3. Η κρίση του τραπεζικού τομέα έχει επηρεάσει και των τουριστικό.
Λίγο Πολύ Καθόλου
4. Οι περιοριστικές πολιτικές (μνημόνιο) έχουν περιορίσει την ρευστότητα στην επιχείρησή σας.
Λίγο Πολύ Καθόλου
5. Είστε ευχαριστημένος από την τουριστική κίνηση στην Κύπρο τη περίοδο του μνημονίου.
Λίγο Πολύ Καθόλου
6. Μέτα την υποβολή των περιορισμών έχετε σκεφτεί να μειώσετε κάποιες από τις υπηρεσίες που μέχρι τώρα παρείχατε για εξοικονόμηση κόστους.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
7. Διακρίνεται προοπτικές επιχειρηματικής ανάπτυξης στο τουριστικό τομέας της Κύπρου.
Λίγο Πολύ Καθόλου
8. Εκτός από την τραπεζική χρηματοδότηση στην περίοδο του μνημονίου έχετε αναζήτηση εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης.
Ναι Όχι
9. Μετά την άρση του μνημονίου διακρίνετε μεγαλύτερη ρευστότητα των τραπεζών προς τον τουρισμό.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
10. Η χρηματοδότηση αποτελεί για εσάς το σημαντικότερο εργαλείο ανάπτυξης για την επιχείρησή σας.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
11. Έχετε στα άμεσα σχέδιά σας μια επιρρηματική επένδυση με την δεδομένη οικονομική κατάσταση συγκύρια.
Ναι Όχι Δεν ξέρω/Δεν απαντώ
12. Ποιος τομέας του τουρισμού επηρεάστηκε περισσότερο με την επιβολή των περιοριστικών μέτρων.
Ξενοδοχειακός Εστίαση Κρουαζιέρα Θαλασσιά sport Άλλο